

ИБРАЙЫМ ЮСУПОВ

ЖЕТИ АСЫРЫМ

**Қарақалпақ әдебияты хәм
искусствосының
Ташкенттеги хәптелиги
1962-жыл**

Қарақалпақ мәмлекет баспасы
Нөкис – 1961

А В Т О Р Д А Н

Оқыўшыларға усынылып отырған бул топләм қарақалпақ әдебияты менен искусствосының 1962-жылы Ташкентте өткерилетуғын хәптелиги хәққинда сөз қозғалмастан әдеўир бурын баспаға берилген еди. Сонлықтан бул топләмға мениң ертеректе жазған бираз қосықларым менен поэмаларым кирип, ал хәптеликке усыныў ушын арнап жазған сонғы гездеги шығармаларымның биразын киргизиў мумкин болмады.

На каракалпакском языке

ИБРАГИМ ЮСУПОВ

СЕМЬ ПЕРЕВАЛОВ

(Стихи и поэма)

Редактор *М. Сейтниязов.*

Художник *К. Саипов.*

Худредактор *Х. Галикеев.*

Техредактор *И. Нурниязов.*

Корректор *У. Уразымбетова.*

Терийге берилген ўақты 16/VI. 1961-ж. Басыўға рухсат
етилген ўақты 22/IX.1961-ж. РК 25052. Қағаз форматы
84X108 1/32. Көлеми 10.5 баспа табақ. 9.6 шәртли баспа
табақ. 9.8 есап баспа табақ. Тиражы 4000.

Баҳасы 65 т. Муқабасы 15 т.

Қарақалпақ мәмлекет баспасы
Нөкис қаласы, К Маркс көшеси 3.

ҚҚАССР Мәденият министрлиги
Нөкис Полиграфкомбинаты, Зак. № 187

ОРДЕНЛИ ХАЛҚЫМА

Шам едиң хәстеси сынған,
 Дуўтар едиң дәстеси сынған.
 Бүгин тарын алтын сымнан,
 Халқым қайтадан туўылған.

А б б а з

Қара таўдың жырасындай
 Кеўлинде көп жара еди.
 Басыңдағы қурашыңдай
 Ығбалың шым қара еди.

Қарғыс болды ханнан сыйың,
 Түтип жеди болыс, бийиң.
 Жыртық үзик қара үйиң,
 Желсиз күни панаң еди.

Едилден суў ишпек деген,
 Түркистаннан поспақ деген,
 Арқаланып көшпек деген
 Үйреншикли ылаң еди.

Әму бойы егис жериң,
 Жаўмағанда маңлай териң,
 Мисли қатып қалған шерим,
 Қуўраған қуў далаң еди.

Жаўдыраған жаслығыңда
 Көп шөлледің таслы қумда.
 Арал теңиз ашлығыңда
 Асыраўшы анаң еди.

Өрбимей үрим путағың,
 Бердақ болды тил хәм жағың.
 Аманлықта алтын тағың—

Жайдақ ешек, палаң еди.

"Азатлык" деп ақыў-зарың,
Қайнап кекли намыс-арың.
Ала көзли Ерназарың
Сен деп өлген балаң еди.

Қылғындырып қыл буғаўы,
Бир майламай ығбал аўы,
Әжинияздың "Боз атаўы"
Ең бир шадлы намаң еди.

Өзбек, түркмен хәм қазағым,
Бирге шегип хан азабын.
Жақынлатқан жол узағын,
Ханаласың ханаң еди.

Дәртинди сөйлетпе маған.
Батыл еди барлық сағаң.
Жебемесе орыс ағаң,
Келешегің гүман еди.

Нур дарытып маңлайыңа,
Суў тамызып таңлайына,
Шын бахыт берген пайыңа,
Уллы Ленин данаң еди.

Социализм — айдын гүзар,
Бул гүзарға түскен озар.
Келмеске кетти қайғы-зар,
Қайғы-дәрти жаман еди...

Қайырлып кет, ескен самал,
Сениң маған керегиң бар!
Шад өмирден шадлы нама
Шертсем деген тилегим бар.

Үстирт бетте туұылдың ба,
Кийик пенен жуұырдың ба,
Аралымда жуұылдың ба,
Тазалықтан дәрегің бар?

Жумсақ жекен, өткир ысқа,
Сүйкендиң бе нар қамысқа?
Туұып-өссең бул жағыста,
Шалқып дәўран сүрериң бар.

Бедеўдей қурықтан қашқан,
Омыраўдан көбик шашқан,
Әмудәрья толып тасқан,
Мол ғәзийне телегим бар.

Төрт түлигим қаплап өрген,
Ойпатым бай ҳасыл жерге.
Ақ мамығы көзге сүрме
Пахта деген бир егин бар.

Қанша байлық, қанша алтын,
Жер, суў ҳәм есапсыз малдың
Ийесисең өзиң, халқым,
Бай несибе-хорегиң бар.

Қус қанаты күйген шөлди
Атлап полат жоллар келди.
Қыя майданлардан енди
Өмир гүлин термегим бар.

Шөлде өскен бағлар көрдим.
Ғуншасында ҳәр бир гүлдиң
Социалистлик дәўирдиң
Гүллеўи бар, өрнеги бар.

Дослыққа берик сениң жаның,
 Ҳақ мийнет деп тебер қаның.
 Тағам толы дастурханың
 Толған майлы шөрегин бар.

Еккен пахтаң ел дәўлети,
 Мың-мың жүрек муҳаббети.
 Мийнет десе талўас етип,
 Түлеп ушқан түлегиң бар.

Бабын таўып ҳәр ғоректиң,
 Мың-мың гектар пахта ектиң.
 Коммунистлик келешектиң
 Исине зор көмегиң бар.

Нур шашып туўған жериңе,
 Қуўат берген өмириңе,
 Орден таққан өңириңе,
 Компартия тирегиң бар.

Саў бол, халқым! Сен дегенде
 Бир күш пайда болар менде.
 Саған қиянет еткенге
 Сыбаныўлы билегим бар.

Ибрайым дер: жаным қурбан,
 Дослық десе ҳаллас урған,
 Сениң ушын соғып турған
 Геўдемде бир жүрегим бар.

1960-жыл.

АДАМ ҲӘМ КОСМОС

Мақтан адам,
 Қуўан жер.
 Сиз мақтана аласыз.

Керек десеңиз егер,
Айға да ушып барасыз.

Ақылы жүйрик адамзат
Ай, жұлдызға бетлеген.
Адамға питкен қос қанат
Қусларға-да питпеген.

Мақтан мениң Ұатаным
Мақтаныуға хақлысаң.
Тынышлық, мийнет ураның,
Сен азатсаң, жақтысаң.

Сонлықтан сен айбатлы,
Сонлықтан сен батырсаң.
Сол ушын сен қанатлы,
Сол ушын күнге жақынсан.

Хак кеуил адам баласы
Дийдарыңды аңсаған.
Мәрт Юрийлер анасы,
Россия, даңқ саған!

Топырағында тууылған
Калугалы муғаллим
Китаптай ашып оқыған
Тилсимли аспан сырлары.

Қууанып дүнья қарасын:
Қарапайым устаның
Қарапайым баласы
Жұлдызға жол ашқанын.

Жер менен зәңги қағыстың,
Жантасып айдын жанына.
«Апельсини» АҚШ-тың

Илесе алмас шаңына.

Сезгендей күш дәрегін,
Мысалы қуяш жасқанды,
Жай коммунист жүрегі
Жылытқандай аспанды.

Алдың сен озып қатардан
Космонавт атағын.
Қосмосқа бәхәр апарған,
Мақтан мениң Ұатаным!

Тек ғана азат адамның
Ақылы менен жүрегі
Түңлигин сырлы жаханның
Усылай серпип түреді.

Юрийдей сан мың суңқардың
Қанатын жетилт үшкірлеп,
Сәлемин жас Икардың
Жұлдызға жеткиз, уш гүрлеп!
Апрель, 1961-жыл.

ЖЕТИ ЖЫЛЛЫҚ ХАҚҚЫНДА СӨЗ

Жети қырлы металл—даңқтың жолдасы
Айға ушты, — жер перзенти, көрки бул.
Жети жылда жети әсирлик жол басыў —
Қыял емес, халқымыздың ерки бул.

Еркин ушпақ кептер қустың мурады,
"Тынышлық" деп көкте жәўлан урады.
Абаданлық хәм гүллениў ураны
Халқымыздың қәлеп алған ерки бул.

Шөллер күтер ырғалыўын дәнлердің,

Сибирь күтер ийесин мол кәнлердиң,
Ангарадан алынбаған нурлардың
Алынары халқымыздың ерки бул.

Жаңа жайлаў күтер жаңа падасын,
Жаңа көллер күтер дүркин сонасын¹.
Егилмеген бағлар күтер мийўасын,
Буның бәри халқымыздың ерки бул.

Қалалар бар қаланбаған тырнағы,
"Нефть бер!" деп вышка гүўлер қырдағы.
Қосықлар бар туўылмаған ырғағы,
Туўылары халқымыздың ерки бул.

Фархад қазса сүт арнасын қыялдан,
Бул қыял да ҳакыйқатқа таялған.
Сорап көр сен сүт саўыушы ҳаялданз
- Кимниң ерки?
- Халқымыздың ерки бул!

Толқын туўлап күшейтсе де ағысты,
Үңгий алмас бизиң беккем жағысты.
Америка бизге зәңги қағысты,
Озып өтпек—халқымыздың ерки бул.

Ким берилсе бос қыялға, гүманға,
Илесе алмас шаңымызға, заманға.
Өрле, Ёатан, нурлы шыңлар таманға,
Партияның ерки —халықтың ерки бул!

1960-жыл.

¹ Сона – бул жерде ғаз-үйрек мәнисинде. И.Ю.

ШЫБЫҒЫ СЫНСА ШЫНАРДЫҢ

Шыбығы сынса шынардың,
 қабығынан шығар жас.
 Ол сонда жылар гүйілдеп,
 қәдимгише кууанбас.
 Миллионлаған жапырақ
 сол жаралы путаққа
 Парұана болып турғанын
 көз бенен көрдим мен ырас.

«Ағашта сирә болар ма , , ,
 жан-сезим, шадлық, қайғы ғам?
 Бул өтирик, кенеуісиз
 бир қыял ғой» дер маған.
 Ырасында да мүмкін бул
 қыялы шығар шайырдың,
 Шынында шынар ағаш ғой,
 Ал, мен болсам... — мен адам.

Мен адамман! Сонлықтан
 жүрегим биреу, жаным көп.
 Сол жүректен жол тауып,
 алыста аққан қаным көп.
 Ақ, кара канлар бәри де
 өзимнің қаным, өз жаным,
 Қымтамаспан олардан
 «мынаўсы мениң наным» деп.

Ертеңги әўлад бахыты ушын
 бүгинги еткен мийнетим.
 Атомнан нур алдым мен
 артсын деп өмир зийнетин.
 Космосқа кеше ушырдым
 қыядды емес, шынлықты,
 Мен адамман, Жер ушын

түсирген Айдың суўретин.
Адамсыз адам жасар ма?

Жалғызға дүнья тарылып,
Қәўиминен қуўылған
Ларрадай өлер жарылып.

Адам тўе ғазлар да
бөлинип қалса тобынан,
Қара кешке ғанқылдап,
топарын излер сарылып.

Жалғызлық пенен азлықтын
дәўири кетти келмеске.

Бөлинсең бөри, айырылған
адамды айыў жемес пе

Хәзир дүнья даўылда
толқынға түскен кемедей,
Кемеге минген жаны бир,
тәғдири бир емес пе!

Жүзсекте қайсы теңизде,
жүрсекте қайсы қурғақта,

Мен — көп ушын көпшилик
мен ушын сөйлер бул ўақта.

Тынышлық, дослық — еки сөз
сағынышлы бәхәр қусындай,

Кеўиллерге қурық басып,
ақылға уя салмақта.

Қус — ушыўға, ал адам —
туўылар бахыт, ерик ушын.

Бахытлыман, азатпан,
ғәрезсизбен, бар күшим,

Өз бахытыма масайрап
жата алмайман бирақта,

Өйткени, мен адамман.

Адам-адамлар ушын.

Өйткени, еле көп жерди
 қыс қаплап, тур, жаз емес
 Шерткени еле хәмменнн
 қуўанышлы саз емес.
 Мийнетин терең тамырдын
 емшектей емиўши
 Сықылсыз ҳарам терис путақ
 шынарда еле аз емес.

Кубада биреў жыласа
 жас сорғалар бетиме,
 Конгода урған ҳәр таяқ
 батар мениң етима.
 Асанумаға тийген қанжар
 жаралады жанымды,
 Әлжир тартқан азаптан
 қабырғам менин сөтилер...

Шыбығы сынса шынардың,
 қабығынан шығар жас.
 Гүўилдеп ғана жылар ол,
 самалға ҳеш жубанбас..
 Биз бирақта даўылға
 жалынар жапырақ емеспиз,
 Баз адамбыз, бирлессек,
 ҳеш даўыл бизди жығалмас.

Бирлессек егер «жоқпан» деп,
 бақырар қудай өзи де.
 Шықпас еди-аў, бирлессек,
 Лумумбаның көзи де,
 «Бирликке келиң адамлар!»
 деп есикти қағып тур
 Ҳақ нийетли жанлардың
 бирлесерлик гези де.

Декабрь, 1960-жыл.

ФЕСТИВАЛЬ ҚОСЫҒЫ

Басланады көлде сайран,
Қуслар келсе Аралға.
Кел сүйиклим, болма хайран,
Кел жаным, карнавальға.

Шадлы қосық шарлап алға,
Күш қосады бойыңа.
Келиң жаслар фестивальға,
Келиң жаслық тойына.

Бал-маскарад қызған гезде
Нықабыңды кий, гөззал.
Кеўлиң менен байқап сез де,
Өз ярыңды танып ал.

Шадлы қосық шарлап алға,
Күш қосады бойыңа.
Келиң жаслар, фестивальға,
Келиң жаслық тойына.

1960-жыл.

ӘМУДӘРЬЯНЫҢ ҚЫЗЛАРЫ

(Хорезмше мотив)

Иске шебер, сөзге шешен,
Айдан арыўдур жүзлери.
Мен айтайын, "бул ким" десең,
Әмудәрьяның қызлары,
Бәлент көктің жулдызлары.

Кийгенлери хан атластан,

Жүрген жери бағы-бостан.
Халық исине садық жастан
Әмудәрьяның қызлары,
Бәлент көктің жұлдызлары.

Минген аты полат тулпар,
Жаңалыққа жаны инкар.
Техникаға шын қарыйдар
Әмудәрьяның қызлары,
Бәлент көктің жұлдызлары.

Сапластырып қол мийнетин,
Машинаға бурмақ бетин.
Мол-көл етпек ел дәулетин
Әмудәрьяның қызлары
Бәлент көктің жұлдызлары.

Тау басында ойнар жәйран,
Жүзин көрип болдым Ұайран
Москваға даңқын жайған
Әмудәрьяның қызлары,
Бәлент көктің жұлдызлары.

Мийнет қахарманы Айым,
Жумыр таудур өскен жайы.
Қарақалпақтың Турсынайы —
Әмудәрьяның қызлары,
Бәлент көктің жұлдызлары.

Бағ рәушан жүрген жери,
Ұасыл алтын тергенлери.
Жұлдыздай көп орденлери
Әмудәрьяның қызлары,
Бәлент көктің жұлдызлары.

Қызлардын сәрдары Айым,

Ышқында шәйда Ибрайым.
 Аман болғайсыз илайым,
 Әмудәрьяның қызлары,
 Бәлент көктің жулдызлары.
Март, 1960-жыл. Әмудәрья.

ПАХТА—БИЗИҢ ОЙЫМЫЗДЫҢ БАСЫ²

Сизлер, пахтакешлер, қарапайым халық,
 Әжайып адамсызлар хәр қәдеми даңқ.
 Сиз еккен шигиттен дүнья кийинер,
 (Пахтадан еки жүз түрли зат өнер).
 Пахта—турмыс көрки, бахыт, қуғаньш,
 Пахта—халқымызға миллий мақтаныш.
 Пахта—ел ырысқысы, ақ алтын таўы,
 Өмир келин болса, пахта—жасаўы.
 Сизлер соның ушын шын жүреклерден,
 Болсын деп ўатанға күш, зийнет, жәрдем,
 Сая излеместен саратанларда,
 Қолды үплеместен жамғырда, қарда,
 Жерди әрўанадай ийдиресизлер,
 Күнге алтын таўын сүйдиресизлер.
 Сонлықтан пахтаның хәр қанасынан
 Мийнетиңиздиң нуры көринер мудам;
 Сонлықтан елимиздиң хәмме жери де,
 Урал, Чиатура кәншилери де,
 Қара алтыншылар Донбасс, Кузбасстан,
 Жалынлы жасларымыз жаңа жер ашқан,
 Арктика ашыўшы мәрт адамлар да,
 Жер жолдасын тапқан илимпазлар да,
 Адамлар таўларда, жерде, теңизде,
 Бәри-бәри алғыс айтады сизге.

² Бул қосық пахтакешлердиң 1958-жылы Москвада болған Пүткил союзлық құралтайына қутлықлаў хат сыпатында жазылған еди. И.Ю.

Сәлем, өзбек аға, өрнекли аға,
 Сен белли дийхансаң пүткил дүньяға.
 Буннан үш мың жылдай илгери ўақта
 Хорезм жеринде егилген пахта.
 Гүл, бүлбил мəkаны дейди елинди,
 Пахтаның ўатаны дейди жеринди,
 Бул ел қайта туўған арыў Шығыста
 Шамшырақ лақабын жайды тум-тусқа.
 Ышқы намасы бар тилинде мудам,
 Бəхəр мəkан басқан жеринде мудам.
 Бул жер, еңбек етсең зурəттиң кəни,
 Өзбек палаўына тойдырар сени.
 Өзбек, ол — пахтаның агрономы,
 Хəр басқан қəдеми тəжирийбе томы.
 Бир қырманға тəксең өзбек пахтасын,
 Чатқал таўларына келгендей басым.
 Мол зурəт ошағы гөззал Ферғана,
 Бир қамтым онда хəр ашылған хана.
 Қус ушса қанаты күйген Мырзашөл
 Хəзир ақ алтынды береди мол-көл.
 Шийрин жемиске бай өзбектиң бағы,
 Шəхəрге айланған өзбек қышлағы.
 Татлы тағам толы хəр бир дастурхан,
 Өзине "Победа" алған хəр дийхан,
 Жипек кийген ғарры, атлас кийген қыз,
 Хəмрақул төсинде жанған үш жулдыз,
 Қос-қос гилем тутып сазланған үйлер,
 Бəри пахтакештиң бахтынан сөйлер.

Ўахш хəм Ҳиссəрда жүрген қахарман,
 Сәлем тəжик аға, иниңнен саған.
 Памир таўларында шарқ урған суңқар
 Бəлент абырайыңнан бергендей хабар.
 Тəжик дийханлары—жер маманлары,
 Таза усыллардың мəрт сықшылары.

Тарихнамасына пахташылықтың
 Талай-талай даңқлы бет қосып шықтың.
 Елсең Фирдаўсийдай шайырды туўған,
 Асқар таў суўлары жериңди жуўған.
 Сенде Рудакийдің даналығы бар,
 Шадлық сазын шалсын қолыңдағы тар.

Сәлем, қардаш түркмен пахтакешлери!
 Күнге жақын дейди түркменнің жери.
 Қуяш қаншелли көп нур тексе сизге,
 Пахтаны сонша көп тересиз гүзде.
 Көркиңизди жайса гөззал гилемлер,
 Даңқыңызды жаяр пахтакеш ерлер.
 Жиңишке талшықлы мургаб пахтасы
 Дүньяда пахтаның ең барған басы.
 Копетдағдай бийик саўлатыңыз бар,
 Қарақум шегинер ғайратыңыз бар.
 Дана Мактымқулы әўладысаң сен,
 Саў бол, күн перзенти-туўысқан түркмен

Сәлем, ақ қалпақлы азамат қырғыз,
 Асқар Алатаўдың жас қыранысыз.
 Рахмет "қанткөпир" қызылшаң ушын
 Есапсыз малларың хәм пахтаң ушын.
 Таўларың кәнге бай, сайларың жасыл,
 Чудың топырағындай жер барма хасыл!
 Сол хасыл жерлерде мол болсын пахта,
 Өмириң қанттай болсын бәрхама ўақта.

Сәлем, инабатлы ер қазақ достым!
 Пахташылыққа да сен үлес қостың.
 Далаңды қаплаған сүриў-сүриў мал,
 Жегениң бал-қаймақ, жая менен жал.
 Қарағандыңда көп өндирис наны,
 Таўларың темирдің айтыўлы кәни.
 Сентябрь пленумы сениң далаңа

Жаңа толқын берди, күш берди жаңа.
 Енди бул даладан жыл сайын, эне,
 Ағар миллиард пудлар ел телегине.
 Бағың Алма-атадай алмалы болғай,
 Далаң ырғалған ак буўдайға толғай.

Сәлем Азербайжан —азамат хәзәр³
 Сурейядай сулыў қызларыңыз бар.
 Пахтаның пәрўазлы даңқ—атағын сиз
 Кавказ таўларына алып миндиңиз.
 Бакудиң мунайы—өмирдиң кәни,
 Таңлайда татыйды Каспий сазаны.
 Мийнеттен хәз таўып сиз хәр бириңиз,
 Маҳмуд Эйвазовтын жасын көриңиз!

Әрмен пахтакеши, сәлем қабыл ал!
 Шийрин жамалыңдай жериң бар гөззал.
 Ол жерди әрменше Аястан дейди,
 Арарат етеги бир бостан дейди.
 Таўларда бағ өсер, мақбалдай денер,
 Дослық шигитлери бунда да өнер.
 Бәлки, келешекте әрмен дийханы,
 Жүзимнен аз екпес еле пахтаны.

* * *

Сизлер, кең Ұатанның пахтакешлери,
 Төске жулдыз таққан мийнет ерлери,
 Сәлем хәммеңизге дослық, кеўилден,
 Шадлы Қарақалпақ—пахтакеш елден.
 Сәлем иниңизден, кәсиплес халықтан,
 Дослық дәрьясынан тасқынлап аққан.

³ хәзәр – азербайжан.

Шийрин сөзли шайырлардың елинен,
 Гөззал Хорезмнің ғасыл жеринен;
 Қыз кеткен, Кегейли жағаларынан;
 Пахта, жоңышқаға бай далаларынан;
 Үстирт, Шақаманның кең жайлауынан;
 Балықлы Аралдан, Қара тауымнан;
 Инабатлы сөзден, қанаатлы саздан.
 Туұысқанлық жүрек төринен жазған
 Жайнаған жалынлы сәлемимизди
 Жоллаймыз, досларым, құтлықлап сизди.

Анамыз уллы Русь турған басында
 Азат халықтардың семьясында
 Қарақалпақтар да кең адым менен
 Коммунизмге қарай өрлеген.
 Минип бурқып аққан Әму бойына
 Көз салсаң бул жердің қыр хәм ойына,
 Қуұанышлы турмыс алдыңда жайнап,
 Асау толқынлардай жатар масайрап.
 Жер танытыу миннет келген қонаққа,
 Кел хұрметли мийман, мин арғымаққа,
 Қәле машина мин, пароход, қайық...
 Саған жеримизди аралатайық.
 Нөкис—бул үлкениң соққан жүреги,
 Москва оған күш —дәрман береди.
 Бул жерден жууырса айнадай тас жол,
 Мыңлаған ауылды тутастырап ол.
 Миллион жап-салмалар Әмудәрьядан
 Алып келсе жердің тамырына қан,
 Бул жолдың мың-миллион соқпақ, гүзары
 Анамыз Москвадан басланар бәри.
 Бул соқпақтар сиңер теңиз, тауларға,
 Шексиз пахталыққа, көк жайлауларға;
 Миймандос үйлерге киргизер сени;
 Бағлар үсти менен жүргизер сени;
 Бул соқпақтар менен қанша жүрсең де,

Әжайып дос-яран көбейер сенде.

* * *

Пахта —бәлент абырай, жақсы атымыз,
 Пахта—суңқар болсақ, қос қанатымыз,—
 Пахта—телегимиз толып турған дән,
 Пахта—аппақ майға қайнаған қазан.
 Пахта—бизиң сүрер хәз дәўранымыз,
 Пахта—тойда шарап, үйде нанымыз.
 "Пахта байрамы" дер тойымыздың басын,
 Пахтадан баслаймыз ойымыздың басын.
 Сөйлесек тилимизден түспес пахта хеш,
 Бизде адамлардың бәри пахтакеш;
 Елимиз көп пахта алыўы ушын,
 Рабочийларда жумсайды күшин.
 Айтар шарўалар да "пахтакешбиз" деп,
 "Мийнетте, абырайда шериклеспиз" деп.
 Хәр бир муғәллимниң блокнотынан
 Пахта сводкасы табылар мудам.
 Оқыўшы бос ўақтың жумсар пахтаға,
 Ақ алтын молайса, ол да мақтанар.
 Бизиң студентлер, —жалынлы жаслар,
 Билимнен кем сүймес пахтаны ҳаслан.
 Олар ата-анаға жәрдем бергенде,
 Зуўлап комбайндай пахта тергенде,
 Аўылымыздың даңқлы жигит-қызлары
 Шын мухәббет пенен сүйсинер бәри.
 Пахта —шайыр ушын қосықтың басы,
 Пахта—артистлердин йошлы намасы.
 Өмир лифасының атласы—пахта,
 Барлық егинлердиң патшасы — пахта.

Сизге, пахтакешлер, ел раҳмети,
 Миллион жүреклердиң алғыс, хұрмети.
 Пахта ушын сизлер қыздырған гүрес,

Тынышлық исине ылайықты үлес.
 От пенен ойнаушы урысқумарларға
 Соққы болып тийер исиңиз бәрха.
 Биз пахтакеш халықлар азат Шығыста
 Жасаймыз абадан, шадлы турмыста.
 Ұрасыл жер, шалқар суы бизиң мүлкимиз,
 Ұар ашылған ғоза - жүзде күлкимиз.
 Ұар тутылған науқан әлхасыл шайы,
 Ұар тууылған хамар—өмир шырайы.
 Бағымызда пискен ұар солқым жүзим
 Шийринлигин сөйлер өмиримиздиң.
 Бул ушын Ленинге биз миннетдармыз,
 Партия шақырса, сол жерде бармыз.
 Партия жолбасшымыз, қәдирдан, жолдас,
 Ақыл, —намысымыз, нурланған қуяш.
 Бултлар сая салмас жақтымыз ушын,
 Еркимиз, мәңгилик бахтымыз ушын,
 Бизди рухландырған жеңиске, иске,
 Мың-мың рахмет КПССке.
 Даңқ сизге, тууыскан пахтакеш дослар,
 Тассын бойыңызда жаңадан йошлар.
 Пахтаңыздан тоқылған гезлемелердиң
 Шексиз ленталары бул уллы жердиң—
 Дослық белбеуиндей бирнеще орап,
 Тынышлық сүренин барсын жариялап.

1958-жыл.

ҚОҢЫРАТ

(Қоңырат намасына)

Мәрәурт суулы Алтын көлдиң ҳайасы
 Ұар бир дәртке дәрман екен, Қоңырат.
 Қарақалпақта қалалардың ағасы,
 Көрмегенге әрман екен Қоңырат.

Келеди, келеди, поезд келеди,

Келген сайын қууанышқа бөледі.
Ески тарих ерте туған ел едиң,
Қайтадан жаңарып күлдин, Қоңырат.

Теңизден ушқан ғаз көлиңди жайлар,
Үстирт кийиклери шөлиңди жайлар,
Койныңда өндирис қазаны қайнар,
Жериң әрұанадай ийер, Қоңырат.

Жиңишкениң бойында жаңа қонысың,
Нәўше ақ терегиң бултты шолысын.
Бозларың бузаўлап, ортаң толысын,
Исиң раўаж алып барар, Қоңырат.

Өтер, кәрұан-кәрұан поездлар өтер,
Өткен сайын сени гүллентип кетер.
Сонда сен жасарып буннан да бетер,
Хаўазың әлемди тутар, Қоңырат.

1959-жыл.

ГРАДУСНИК ХАҚҚЫНДА БАЛЛАДА⁴

(болған хәдийсе)

Тазе пәлек арасынан,
Үзген секерпарасы бар,
Бир ғарры келипти бүгин
Аўыл докторханасына.

- Қаўының не?
- Кимге әкелдиң? —
Десек үндемейди ол дым,

⁴ "Жас Ленинши" газетасының материалы бойынша жазылды.
И.Ю.

Турыпты тек күлимсиреп,
Ортасында коридордың.

Таңырқатып аўырыўларды,
Хәр есикке бир-бир барды.
Аңлыды хәм кирип-шыққан
Ақ халатлы арыўларды.

Бул жүристе оны көрсең,
“Мына ғарры мәс-пе?” дерсең.
Бирақ хәзир ол туўралы
Бир әпсана еситерсең:

... Ғарры байғус, сөйттип бирден,
Хеш бир ойламаған жерден
Қаўын қоста мурттай ушып,
Аўырды да, қысылды дем.

Ийегине илинди жан.
Өткен жылы қайтыс болған,
Кемпири де түсине енип,
“Бейишке кел” деди оған.

Қарақанлық пенен солай,
Таң да атты көз жумылмай,
Еплеп ешегине минип,
Кетти “духтуржайға” қарай.

— “Аўырмаған киси аўырса,
Әжел оған бермес пурса”
Дейди ғой журт. Не илаж бар,
Егер дем таўсылып турса?

Сонда да мен айтсам шынын,
Қызығы бул ялғаншының
Көп пе деймен ... — деди ғарры,

Қәддин тиклеп, бузбай сынын.

Аққу кустай айдын көлде,
Медсестра оған келди.
— Ата, хабар бергениңде
Жиберер едик тез жәрдемди.

Емлеймиз, қайғырма хаслан, —
Деп қол суғып жағасынан,
Сүйрик саўсақлары менен
Градусник қойды оған...

Енди тамашасын қара:
Бир заманнан медсестра
Таба алмай сол ғаррыны,
Зер-зебил болды бийшара...

Мине бүгін ғарры тәндар,
Қолтығында қаўыны бар,
Келип тур сол сестраға,
Дейди: — Қызым, бол бахтияр.

Силкип көрип алдың, қызым,
Қолтығыма салдың, қызым,
Сол кетистен үйге барып,
Терлеп уйықлап қалдым, қызым.

Сумлық екен мына дәриң,
Аўырыўдың қылды кәрин.
Баяғы Луқман тәўиптиң
Қызы емеспесең, жаным? —

Деп ғарры күтә абайлап,
Шаршысына қойған байлап
Градусникти шешип алып,
Қайтып берди жузи жайнап.

Берди хәмде қаўынды да.
 — Же, қызым, мазалы жүдә.
 Рахмет духтурларға,
 Дәртке даўа тапқан мудам.

1960-жыл.

АЛТЫН ҚОЛЛАР

Ғазлар қонған айдын-айдын көллери,
 Жасыл лифас кийди ұатан жерлери.
 Жең түринип, ақ билегиң сыбанып,
 Иске түсти еркин мийнет ерлери.

қ а й т а р м а с ы:

Алтын қоллар,
 Шебер қоллар, саў болың,
 Ис палўаны
 Қәдирданлар саў болың.

Гүлге бөлеп қарақалпақ даласын,
 Шөллерде орнатқан Газли қаласын,
 Ақ алтынның теңизине толтырған
 Әму менен Зерабшанның жағасын;—

Мәрғуланда жипек шалған қолларым,
 Аралдан ақ сазан алған қолларым.
 Сахраларға мийўалы бағ көгертип,
 Мырзашөлге суў апарған қолларым.

Машинаға минди турсынайларым,
 Жарысқа шақырып тең-қурдасларын.
 Сахнада жаңлатып шадлық дуўтарын.
 Гүл жайнатып кесте тиккен қолларым.

1960-жыл.

ЭКСПРОМТЛАР

1

Әй, уақыт, қартайғанымда мақтаншақ қыла көрме,
 Мәўжирип аққан турмыстан артта қалдыра көрме,
 Тек өзиме өзимди мақтатып, мазақ етип,
 Жаслардың аддында сонда сырым алдыра көрме.

Әй, уақыт, бол-бол жебеушим, жол ортада мен
талықсам.
 Демесин әлле ким маған: «тұх, сен артта қалыпсаң»
 Құдиретли қолың менен қамшыла сонда ябымды.
 (Артта қал...демек, сенде бир қайырға шыққан
балықсаң).

2

Бул теңиздің бойында ким турмаған,
 Бул толқынлар қайсы аяққа урмаған.
 Ай соқпағы ақ көйлектей шубалып,
 Пушкиннің де талай түнин урлаған.

Мен де турман. «Ойың не?» деп сора бир,
 Теңиз айтар «сүңгип маржан ала бил».
 О, мен хәзир компас болсам, сүйиклим,
 Саған барар еди-аў барлық корабль!
Гурзуф. Май, 1960-жыл.

ҚОҢЫР ҒАЗ

("Муўса" намасына)

Айдын көлде сайран салған қоңыр ғаз
 Сени көрсем қыс күнлерим болар жаз.
 Сени көрсем қанат байлап кыялым,

Жас жүрегим өзін бийлеп тура алмас.

Қанатыңда келер бәхәр әйямы,
Бәхәрде бас қосса қуслардың жәми
Қасқалдақ, бирқазан, көлдің қутаны
Саған арыұлықта аўқам бола алмас.

Арқаның әдиўли теңизи Арал,
Аралдан ғаз кетсе кеўлим бийқарар,
Қуслар жат мәнзилде мәканлап қалар,
Адам туўған жерге тартпай тура алмас.

Ғаз келер, ғаз келер, қоңыр ғаз келер,
Ғазлар келген сәйын бәхәр — жаз келер,
Жас адамның кеўли ышқыпаз келер,
Өмир гөззаллығын сүймей жүре алмас.

Қеўлимде мухаббат, баста дәўраным,
Алтын жағыс Арал, шадлы мәканым,
Сайран сал қоңыр ғаз, сайранла жаным,
Саған ҳеш бир суңқар пәнже сала алмас.

1957-жыл

РОМАНС

(«Ға, сүйгеним Айпара»... деген қосықтың намасына)

Есиңде ме, жасыңда
Үйимиздің қасында
Қос талшыбық көгерттік
Салманың жағасында?

Жыл артынан жыл өтті,
Билим қуўып мен кеттім.
Тал шыбықтай таўланып,
Сен аўылда ержеттиң.

Жыл өткизип арадан,
 Аўылға мен бараман,
 Қос терекке сүйенип,
 Сени еске аламан.

Есиме түсер мениң
 Суў бойына келгениң,
 «Ай не ушын жалғыз?» - деп,
 Сырлы саўал бергениң...

Аўа, жаным, ай жалғыз,
 Сени алған қай жалғыз?
 Сол балалық күнлерди
 Сен де ядыңа ал, қыз.

Хәрре ушар, пал қалар,
 Қуслар кетер, тал қалар.
 «Қара көзли қоңысың,
 Қайда?» деп, тал ырғалар.

Қайдан билсин қара тал,
 Бойында алыс дәрьяның,
 Қос терегин бир сулыў
 Сағынып хәзир турғанын...
 1960-жыл, Украина.

ЖЕТИ АСЫРЫМ

Сазла бақсы дуўтарыңды
 Жети асырым намасына.
 Ушыр қыял суңқарыңды
 Ай хәм жердиң арасына.

Қыял қусың пәрўаз етсин

Жулдызларға барып жетсин.
Даңқымызды дәстан етсин
Кең әлемнің қуяшына.

Бизлер өскен бул заманда
Шынлық жүйрик қыялдан да.
Қанат питкен алтын таңда
Азат адам баласына.

Жоллар алыс, белес-белес,
Албаулық хеш дәркар емес,
Уллы жолда уллы гүрес
Орнасын халық санасына.

Желбиретип қызыл туўды,
Қахарман халық белин буўды.
Асып өтсек жети асыўды,
Жетсек бәлент шың қасына.

Ағысындай тасқын селдің,
Хәўижленер жерге келдің,
Алғыс болсын азат елдің
Жол баслаўшы данасына.

РИЦА КӨЛИ

Көрмеген болсаң Рида көлин,
Бийкар Кавказды көрдим дегениң...
Онда алып барар айнадай тас жол,
Таўлар мунарланып турар оңлы-сол.
Қулар жар басынан сарқырамалар
Хәм муздай құрдымға сүңгип жоғалар.
Әне, ески черкес соқпағы менен
Туристлер баратыр ғаздай дизилген.
Тегис, кыңыр-кыйсық жолдың бойлары

Салланған Пицунда қарағайлары.
 Бәлент жарқабакта түксийип ойшаң,
 Бүркит уясында қылтыяр храм.
 Төменде кең алап, ал оннан ары
 Ағаш шәрдәрели абхаз жайлары.
 Бзипи дәрьясының шоқ ҳарылдысы,
 Көк көл жанындағы көпирдиң тусы
 Бәрха ийрим тартып қайнаұйтлаған.
 Әсирлик ағашлар тамырын жуұып,
 Таұдың асты менен суұ келер оған.
 Миңе, ҳей жолаұшы, абайлап кара
 Ашылды алдыннан гөзал Юпшара!
 Жасыл путаларды, гүллерди тербеп,
 Шабар бул қыснақта тасқын суұ гүрлеп.
 Жүзиктиң көзиндей тар туннеллерден
 Өтер мәрт шоферлар епшиллик пенен.
 Хәм жылдам айланып, ҳеш гүдиксинбей,
 Машина жүйиткийди таұ кийигиндей,
 Қандай сулыұ едиң, о абхаз жери.
 Зерли касадағы шараптай көлиң.
 Ержүрек шоферға, айтта раҳмет,
 Отыр глиссерге, көлди сайран ет.

* * *

Көрмеген болсаң Рица көлин,
 Бийкар Кавказды кердим дегениң...
 Онда тәбияттың мәңги байрами,
 Онда саяхатшыл жаслар сайраны.
 Тәбият сулыұлығы жеткен кәмалға,
 Хәм ол мийрас болған жаңа адамға,
 Енди кең ұатанның түпкирлеринен,
 Сибирь, Латвия, өзбек жеринен,
 Хәр күни келер бунда ұатанласларым.
 Өз туұған жериндей аралар бәрин.
 Айна көл бетинен өз жүзин көрип,

Қызлар мухаббетин еске алар күлип.
 Сетемшил маралдың аңқаў елиги
 Шошаңлап ойнап жүр иси еригип.
 «Шайтан таяғы» деп аталған шыңнан.
 Иймеқ тумсык бүрқит суқланар оған.
 Ақ баслы асқар таў шыңын көргенде,
 Ақыллы-Гулия ғарры бул жерде,
 Желбегей жамылып тоғай — бурқасын,
 Шегип ақ дуапнан ол трубкасын,
 Ойлайсаң жанбаслап жатырмекен деп,
 Арыў Рицаның дәстанын сөйлеп.

* * *

«Көк теңизге асыққан
 Юпшаранын жағасында,
 Дәўлердей ийин тирескен
 Таўлардың арасында
 Өсти Арица сулыў,
 Мақтанышы Абхазияның
 Сүйди Арица қыз
 Әрманлы Абхазиясын,
 Күйди ышқы отында,
 Гегоның ышқысында.
 О, бирақта жас батыр
 Өлди қанлы саўашта.
 Өлди ол туўған жериниң
 Қалқаны етип көксин.
 Сонда ол кешки жулдыздай —
 Әрманлы Хулпы Яцадай.
 Жигери күйген қайғыдан
 Азалы Арица қыз
 Изледи тынбай таўлардан
 Гегоның жас қәбирин,
 Қәбирин сүйген ярдың
 Шарқ урып изледи ол.

Изледи... Таппады бирақ
 Ярының кәбирин хеш
 Хәм терең суўға тик жардан
 Өзин сонда таслады қыз.
 Жылады жасыл таў сонда,
 Жылады кешки жулдыз.
 Жылады арыўды жоқлап
 Ачарпан — абхаз сазы.
 Қыз өзин таслап өлген
 Дәрьяға кулады таў
 Хәм көмди кесе белден
 Ашыўлы тасқын суўды.
 Усылайша жасыл таў сонда
 Рица көлин туўды
 Әне, сол күннен берли
 Басында бәлент таўдың
 Көл пайда болды сөйтип,
 Оған адамлар келди.
 Арица өлген күни.
 Қайғыдан көгерди күн.
 Хәм оның көгис сүүретин
 Көл мәнги сақлап қалды.
 Соннан берли Рицаның
 Суўлары көк түс алды.
 Ал оның тереңлиги
 Қаншелли десең егер,
 Әрманлы Арицаның
 Гегоға болған ышқы .
 Қаншелли терең болса,
 Көл сондай түпсиз терең».

Абхазия, 1955-жыл.

Басқа жақтың гей бир бәлент
 таўларынан бахыты бийик.
 Сол таўлардың бирисең сен,
 Қара таўым, мақтан! Бугин
 Қапталыңда турман, мине,
 сәлем менен басымды ийип.
 Жазғы таңда жан Әмудиң
 аржағынан салғанда көз
 Көрдим турған жас тулғанды
 бахыт нурын баса кийип.
 Таў көриниси қарсы алдымнан
 ашылған бир сахнадайын,
 Таң шапағы шағлағанда
 түн пердесин алды жыйып.
 Алтын баслы айғабағардай
 қуяш шыққан гезде, сени
 Жатырған бир қамар түкли
 қозы ма деп қалдым туйып.
 Көринислерің көз алдымда
 көп тарийхты елеслетип,
 Узақ ұақыт телмирдим мен,
 кете алмай көзим қыйып.
 Сен де сонда әлұан әсир
 сырын айтқың келгендей-ақ,
 Әлле неге сыйқырланып,
 қабағыңды қалдың үйип?
 Әлле айтпақ болдың ба сен
 өткен заман қайғы-зарын,
 Бахыт таппай баўырыңда
 кеткенлерди дәртке күйип?
 Әлле мениң сайларымда
 жалғыз гезди демекписең
 Кәраматлы деп танылған
 қара көзли ақша кийик?
 Әлле айтпақшы ма едиң,...
 айтпасаң да мен билемен,

Көз жасыңды ким келгенде
 алғаныңды қалай тыйып.
 Шадлық хәм де бахытыңды
 жырлап мен де бауырыңда,
 Турман мине жүрегимнен
 жалынлы жас сезим құйып.
 Ертеңги күн қайсы душпан
 таңба салмақ болса саған,
 Ант етейин қорғауға мен
 тасларыңды сүййип-сүййип.

II

Койның қасыл, тасың байлық,
 сулыұ шексиз тегисликлер.
 Етегиңнен басланады
 өними мол егисликлер.
 Мийнет сүйгиш халқым мениң
 шөл қойнынан гүл өндирип,
 Гүзде алтын тауларынан
 талай қырман бойын тиклер.
 Пахта атызда колхозшылар
 табысларын жүр үдетип,
 Шайыры жүр сол өмирден
 қақарманлық сөз дөретип.
 Бизиң елдің даңқлы адамы—
 тракторшы жүр, энекей,
 Егис жердің патшасындай
 тракторын гүркиретип.
 Нөкис — Төрткүл жолы үстинде
 барар "жеңис" машинасы,
 Онда барар ел аралап
 жас министр отағасы.
 Қарсы келген жүк машина
 тоқтағанда ол да түсип,
 Шофер менен хал сорасар

күлим қағып көз қарасы.
 Қалың еллер мәканына
 алып барар бул айдын жол.
 Қарапайым адамларын
 шын жүректен қысысар қол.
 Жас министр бүгин барып
 кеңеседи дийхан менен,
 Ертең кеште қонар, бәлким,
 шопан достың қосына ол.
 Қара таўым, халықларың дос
 туўысқандай бир анадан,
 Колхозшы хәм секретарь
 бир-бирине дос, жанажан.
 Даңқ қумарлық байлық қуўыў
 хеш бириниң ойында жоқ,
 Паңсыўды я төменсиўди
 жат көреди олар мудар.

III

Билесең бе, Қара таў, сен,
 ушан теңиз арқасында
 Үлкелер бар даўыл бузған
 кемедей суў ортасында.
 Ол жерлердиң таўларында
 еситилер еки қосық,
 Бири —зорлық, өлим сазы,
 бири толған ыза, муңға.
 Еки қосық, —бири —қанлы,
 әдилсизлик, өзимшил сөз,
 Екиншиси Поль Робсон
 хаўазындай шыққан шыңға.
 Еки адам, бири онда
 еңбек етпей елди сорып,
 Екиншиси тынбай ислеп,
 зар болып жүр қара нанға.

Нью-Йорктің шет көшесінде
 отырған жас етик майлап,
 Илажсыздан бас ийзейди
 белин бүгіп "сэр —мырзалап".
 Ал артынан бір түкирип,
 гүбирленип сөгер хәм де
 Мушын түйип Ақ үй бетке
 ызаланып қояр қарап.
 "Мен не ушын қараман" деп,
 онда негр шытар қабақ.
 Диплом алған жас азамат:
 "Болсадағы қандай талап
 Қайылман" деп жазады да,
 бир тақтайды мойынға илип,
 Теңселеди көйлеңкедей
 штат гезип жұмыс сорап.

IV

Қара таўым, сенде ол жоқ,
 өмириң бар жатқан шалқып,
 "Нан, жұмыс хәм азатлық" деп,
 жүрген жан жоқ бети қалқып.
 Уллы мақсет жолларында
 мийнетиңен мийўа терип,
 Бир хожалық ағзасындай
 татыў, шадлы жасар халқың.
 Жас әўладың институтта
 мийге қуйып илим нурын,
 Қыя шөлге гил питирип,
 ақтарады таўлар сырын.
 Ер Шамурат ата дайың
 ғаррыларың сепсе шигит,
 Гүмис көбик ақ теңиздей
 пахта берер ой хәм қырын.
 Дийханларын агрономдай,

шарұаң малдың шын маманы.
 Шайырың жан инженери,
 бахытлы өмир жырлағаны.
 Оразымбет ағадай көп
 ул-қызлардың өмир гүлин
 Солдырмастан гүзетиўши,
 әлпешлеўши, адам жанын..

V

Билесең бе, Қара таў, сен,
 дүньяда бар еллер талай...
 Америка таўларында
 өмир қанат қағар қалай?
 Улы жүрер Кореяда
 ар-намысын қанға былғап,
 Қара таста турар ана
 қорлық пенен жылай-жылай.
 Кордилерия жатар онда
 муңға батып, деми суўып,
 Ананың көз жасы менен
 мүлгиген сур тасын жуўып;
 Мексиканың улы, әне,
 таңып атыр жан жарасын,
 Полиция таў арасын
 ақтарып жүр оны қуўып.
 Ол жигиттиң айыбы сол:
 өз халқының еркин сүйген,
 Сүйген хақыйқатлықты хәм
 ерик ышқында жаны күйген.
 Айыбы сол: ығбал аңсап,
 сүйген дослық, тынышлықты
 Хәм де совет елин сүйип,
 ол туўралы дурыс сөйлеген...
 Фирма малын таў шөбине
 жайған байғус бала негр,

Жас болса да кеширди ол
 аянышлы күнди небир.
 Халқы анаў, таўдан аўыр
 ашаршылық жүгин тартқан,
 Доллар жанлы ҳүкимети
 байлық излеп болған себил.
 Ол жерлерде таўларға да
 орнатылған өгей тәртип,
 Таўдан алған халық байлығын
 әлле кимлер алар тартып.
 Ертектеги пери ийелеп
 кеткен жансыз ғәзийнедей,
 Сары шайтан қаласына
 алып кетер зорлап артып.
 Ол жерлерде алтын тапқан
 қуяр доллар қәлибине,
 Уолл-Стритт темир тапса
 қарыў-жарақ соғар, әне.
 Уран тапса жанын жаллап,
 әжел урығын егип атыр,
 "Американың қорғаны" деп,
 қас қақпастан алдар және.
 Бирақ олар қорғанып жүр,
 билесең бе, хәзир қайда?
 Көз сал, қәне, кореецлерден
 гүнасыз қан аққан жайға!
 Американың металлы сол
 океаннан жүзип келип,
 Трумэннің топларынан
 неге түсер Кореяға?
 Ой, Моранбон⁵, еркинликтің
 шынысаң сен, болма бенде,
 Сен жеңесең, исиң ҳақ ис,

⁵ Моранбон – Кореядағы таў. И.Ю.

батыр кореец жасар сенде.
 Ул-қызыңның қаны менен
 суўғарылған етегиңе
 Шешек атып тынышлықтың
 гүли өсер күн келгенде.
 Дүнья миллион қолы менен
 "тынышлық" деп қоймақта қол.
 Усы қоллар тыныш өмир
 күнлерине салады жол.
 Бүгин сениң тасларыңды
 ыласлаўшы жат аяқлар
 Ертеңги күн келген жолын
 таба алмас. Қайтпа, мәрт бол!
 Ол аяқлар океанға
 шөгер басы менен түсип.
 Парахатшылық ушын гүрес
 бөгетлерди өтер бузып.
 Корея хәм Испания
 таўларында жеңер шынлық,
 Греция таўларында
 Прометей кисенди үзип...

VI

Қара таўым, сен халқымның
 муңы едиң мунарланған,
 Бүгин сениң бахытыңды
 көргенде жан қумарланған,
 Сениң шадлы заманыңды
 тынбай тәрийп етиў ушын,
 Шайырыңның қосығы да,
 жүреги де шын арналған.

1952-жыл.

кемшилигин
айтып "батыл",
Бақалар:
"идея зор, — деп, — бул қосықта".
Көп жыллар
қәлем тартты
"қарып-талмай",
Жазғаны шығып турды
бири қалмай.
Оннан соң қабақ түйіп
салған жерден,
Қасына ескерткіштиң
бара салып,
Астына
төрт гербишти қоя салып,
Бақырды
"мен мында" лап тенор менен.
Турсам деп
классикке жақынырақ,
"Жас шайыр" десе биреу,
келди ары.
"Бет-аузын
ғаулап сақал басты, бірақ,—
Тып-тыйпыл
көсе болды қосықлары"⁶
Китабы
өтпей жатса магазинде,
Айыплап
оқыұшыны сөкти күнде,
Көзине
қопаллығын айтсаң, олар —
Тырнақ асты кир излеп,
түсер изге.

⁶ Бул еки қатар бир қазақ шайырынан пайдаланылды. И.Ю.

Жол таўып,
 қәлем ушы
 саўда қылар...
 Жүриңиз,
 кеттик енди ККГИЗ ге!
 Қолымда
 сизиң анаў болған аңыз —
 Жүректи
 жарып шыққан поэмаңыз,
 Ентелеп,
 директорға бардым тикке.
 Ол айтты:
 — Хош, басамыз, қысынбаңыз.
 Бирақ, бир
 кирип шығың начальникке...
 Баспа сөз басқармасы
 болмай табы,
 Отырды
 буйрық жазып авторларға.
 Буйрықтан
 Сыртта калды
 өз китабы,
 "Жүзикке
 қастай қонды"
 басқаларға.
 Насыбайға тилин төсеп,
 мекиренип,
 — Планнан шығып қалды
 буның, — дейди. —
 Пееспективный планға
 өткизейик,
 Бюджети ККГИЗ диң
 көтеймейди!..
 (Бундайда
 өзгертесең тактиканы.
 Өйтпесең,

аралатайын жас үлкемди,
 Мектебин,
 колхоз, завод,
 қаласын да.
 Республикамның
 жаслары, жасы үлкени,
 Қуғанар
 Сизди көріп өз арасында.
 Апрель, 1955-жыл.

АЗЕРБАЙЖАН

(Сәмед Вургуннан)

Өттим таў хәм отлақлардан,
 Тырна көзли булақлардан.
 Тыңлап көріп узақлардан
 Аракстың аққан сестин,
 Дос-яранды танып өстим.

Елге аян: сен жанымсаң,
 Ата журтым, мәканымсаң,
 Анам, туўған ұатанымсаң,
 Айырылар ма кеўил жаннан?
 Азербайжан, Азербайжан!

Мен бир перзент, сен бир ана,
 Емдим сүтиң қана-қана.
 Сен көлимсең, мен бир сона;
 Күним, ақлы данамсаң сен,
 Мениң пушты—панамсаң сен.

Тек сеннен айра тускенде,
 Мен боларман ғамға беңде.
 Шашларыма ақ түскенде
 "Умытты" деп еллер мени,
 Қыйнамасын желлер мени.

Таўларыңның басы қардур,
 Орайпегиң булытлардур.
 Уллы бир өтмишиң бардур,
 Биймәлимдур жасың сениң,
 Не көрмеген басың сениң?

Атың түсти көп тиллерге,
 Не журтларға, не еллерге.
 Нәсиллерден нәсиллерге
 Өткен даңқ—абырайың бардур.
 Улы-қызың бахтыярдур.

Кеўлим ушар бул дүзлерге,
 Ала көзли күндизлерге.
 Қара қаллы ақ жүзлерге
 Тәрип етип жазсам нама,
 Жазған сайын жасараман.

Бир тәрәпиң Каспий—Хәзәр,
 Жасыл бас соналар жүзер.
 Қыялым шарқ урып гезер
 Гә Муған, гә Елдар тусқа.
 Мәнзил узақ, өмир қысқа.

Сайлар жупар ийсин шашар,
 Қыснақларың зейин ашар.
 Марал маңырап, кийик қашар,
 Қандай сулыў таўың сениң!
 Жәп-жасыл жайлаўың сениң.

Кел, жүрип өт сен булманнан,
 Астарадан, Ленкораннан.
 Африкадан, Ҳиндистаннан
 Қонақ болып келер қуслар —
 Еркинликке шыққан дослар...

Лимонлары алтын сары,
Ырғалысқан буғдайлары.
Таўларының аппақ қары
Жаралған қәхәрли қыстан.
Қар ересе гүллер бостан.

Ленкоранның гүли қандай,
Сулыў әзер қызларындай.
Демлеп жибер, қәне, көк чай,
Анамның дилбар келини!
Шаршағаным шықсын мениң.

Пахтам абзел ақ алтыннан,
Телеклерим дәнге толған.
Бир жүзим же ҳәр солқымнан,
Қуўат болсын қолларыңа,
Қайыл бол ҳәр не барыма.

Жалын тарап, салып ноқта,
Жүйрик атқа мин Қазақта.
Ақ көбик болып узаққа
Алып ушар ол арғымақ.
Кәпез таўдан Күйкөлге бақ!

Эй, азат күн, азат инсан,
Иш гүлбәхәр булағынан.
Мейил етсең зауқы-сайран,
Таяр шынар көйлеңкеси.
Саў бол, әй, қуяш үлкеси!

Кеўлим ушар Қарабағқа,
Гә ол жаққа, гә бул жаққа.
Қайда барсаң да қулаққа
Еситилер саз муқамы.
Сенсең шийрин сөз ұатаны.

Жигитиңде күши нардың,
Бесигисең арыўлардың.
Мәканы шын ашықлардың,
Нурлы күнниң қушағысаң,
Илим, өнер ошағысаң.

Бунда Низамийден гәплер,
Физули дер шын жүреклер.
Колың қәлем, сийнең дәптер,
Өлмес дәстанларың бардур,
Айтылған сөз ядыгардур.

Тил жетпес айтыўға бәрин,
Әлўан байлық жыр қыларым.
Бурқ-бурқ еткен бурғыларын
Нағра тартар боз шөллерде,
Нефть кәни бар бул жерде.

Саябанлы қалың терек,
Вышкалары булытты тиреп,
Бизиң Баку—бизиң жүрек,
Қуяш қусап жайнар өзи,
Саҳралардың көрер көзи.

Гөззал ўатан! Алдың дәрман
Қызыл туўлы алтын таңнан.
Сонда мен де туўылғанман,
Қушағыңда еркин өстим, өстим.
Қапысысаң сен Шығыстың!

Халық ушын гүрес ышқында,
Мәрт жолбасшы жаслығында
Көп жүрди көшеңнен бунда;
Әрман етип бул күнлерди,
Жумсады жаслық жигерди.

Тыңла мени, ғөззал ұатан!
Айырылар ма кеўил жаннан?
Сен демимсең, хәм суў, хәм нан,
Мәңгиликке бол сен аман,
Азербайжан, Азербайжан!

УКРАИНА ЖҮРЕГИМДЕСЕҢ

УКРАИНА

Арғы жағы асаў дәрья,
Берги жағы кең гүзар жол,—
Көк шатырдай тиккен жарға,
Дөң басында турыпты ол;

Турыпты ол—жасыл айғақ,
Мың жасаған мықлы емен.
Игорь бунда атын байлап,
Түнепти деп еситтим мен.

Жат үлкеге узатқанда,
Ярославна келген дейди.
Жүрек хәўири қыздың сонда,
Жас еменге сиңген дейди.

Найзағайын шатырлатып,
Қанлы урыслар өтти буннан.
Жаўлар өртеп, шаўып, атып,
Көп азаптар берди оған.

Бирақ-та ол туўған жерге
Сүңгитип берик тамырларын,
Төзди барлық бәлелерге,

Жеңди хәм де өз душпанын.

Енди, мине, жайнап тағы,
Жайқалып тур емен —жаным.
Уллы дәрья бойындағы
Кен даланың ветераны;

Енди онын саясында
Күлки, қосық жаңлар тынбай:
Мәртлик хәм Даңқ келип бунда,
Сайран салып атырғандай.

КИЕВ ОКТАВАЛАРЫ

I

Алтын гүмбезлерге көзи қамасып,
Жазғы таң азанғы уйқысын ашты...
Жаңлатып жаңадан дослық намасын,
Кел, қарсы алайық, достым, қуяшты!
Арқада көп қалалардың анасы –
Киев, бир улыңдай ийемен басты!
Тәрийпиңди сорап өткен-кеткеннен,
Сени бир көриўди әрман еткенмен.

II

Шығыс славянлар бабасы Кийдің
Мәкан басқан жери, ышқыңыздаман,
Гөззал София хәм Печерскийдің
Алтын гүмбезлери, ышқыңыздаман.
Жаңа турмыс құрған бул үлкен үйдің
Бүгингн мийнет ери, ышқыңыздаман,
Киев, сен ертекттей ески қаласан,
Урыстан соң туўылған хәм жас баласаң.

III

Алтын дәрұазаңның алдына бардым,
 Тарийх қусы пәрұаз еткендей болды.
 Ғарры славяндай ойларға талдым,
 Мономах елеслеп кеткендей болды.
 «Россия бетке!» деп, хәммеден алдын
 Богдан Хмельницкий өткендей болды,
 Қалың журт қуұатлап қайсар гетманды,
 Мениң көз алдымда қуұғандай панды.

IV

Киев! Қандай ысық бул сөз жаныма!
 Бул сөз өр беттеги панамның аты.
 Сени мегзетемен өз ұатаныма,
 Сен мениң екиншн анамның аты.
 Украин емеспен, бирақ қаныма
 Көп сиңген бул жердиң рух саўлаты
 Жаралы жәйрандай қарақалпаққа
 Сен баспана болдың баяғы ұақта.

V

Айбатлы Октябрь ескерткишиндей,
 Сәлем, әй, оқ тескен жаралы дийўал!
 Елеслер тап кеше көрген түсимдей
 Мәртлик саўашларың сениң, «Арсенал»
 Қаймықпай, тисиңе қойып тисиңди,
 Сен әжел бетине түпирген мәхәл –
 Оғы түүесилген сур пулеметти
 Тарийх тас үстине орнатып кетти.

VI

Өртенип өзегин шалған күйикке,
 Жүрегін жулып жеп заман қазары, -
 Патша ескерткіши тұрған бийикте
 Тарас тұрған шығар талай сапары.
 Бұл жерде туұылған жанға сүйикли
 Максим Рыльский октавалары.
 Атасы әжайып көп фильмлердің
 Мархум Довженконы бір рет көрдим.

VII

Туұысқан солдатлардың қәбири басында
 Булытқа шаншылып тұр ашыұлы минар.
 Мәрмер тас астынан атлығып онда
 Мәңги сөнбейтуғын от лаұлап жанар.
 Әзийз Украина топырағында
 Ұтан ушын өлген батыр ағалар!
 Теңсиз урыста сиз жығылған ұақта,
 Араңызда болғанды қарақалпақ та.

VIII

«Қатнастым Киевте қырғын саұашқа –
 Деп айтқан да еди туұысқан ағам, -
 Көшелер айланды күл менен тасқа.
 Қатаң урыс еди жер қалтыраған.
 Бир жаралы бүлбил, тартынбай ҳасла,
 Оқтан қашып келип тығылған маған.
 Сол қус қайда екен ҳәзирги ұақта?
 Киев дөнген шығар қайтадан бағқа!"

IX

Патон көпиринде өзим қарсы алған
 Дарница таңлары, муҳаббатым сизге.

Сылдырлысы саздай ядымда қалған
 Киев каштанлары, мухаббатым сизге.
 Күл ишинен тиклеп қалалар салған,
 Ұтан адамлары, мухаббатым сизге.
 Урыстан кейин салған саўлатлы жайлар,
 Сәлем, жас тереклер, жасыл тоғайлар!

X

Тарқасын десең сен кеўлиң қумары,
 Демалыс күнлери Днепрге бар.
 О, қумлақ Днепр жайпаўытлары
 Аппақ шағаладай адамға толар.
 Мейли, бул қаланың азаматлары
 Күнде хәз етсе де ҳақылы олар,
 (Бул сөзлер тийисли емес бирақ та
 Гейбир стилияга ҳарам тамаққа ...)

XI

Бәлки өмирим бойы сени жырларман,
 Украина, сәлем гүлбағларыңа;
 Кеўлиң шын дослықтың нурына толған.
 Гуцулдың⁷ ақ кийген жас дилбарына
 Мегзер қалқып турған уйқысыз Шолпан,
 Мәўжирген Днепр қырғақларына,
 Әне, жаңа өмир таңы нур шашты.
 Кел, қарсы алайық, достым, қуяшты!

⁷ Гуцул – Карпат тауларында жасаушы украинлар усылай аталады (И.Ю.).

КРЕЩАТИК КАШТАНЛАРЫ

Гүллери бар шоғырласқан,
Мисли Кремль шамлары, -
Көргениңде зейин ашқан
Крещатик каштанлары.

Көрмеген едим Киевти,
Әл җауаға ол тийипти.
Жаслық липасын кийипти
Крещатик каштанлары.

Усы жерде қанлы сауаш
Болған десең җеш инанбас,
Бәри сулыў, бәри де жас
Крещатик каштанлары.

Алдымда кең көше жатыр,
Әжайып амфитеатр.
Қатарласқан қалың шатыр –
Крещатик каштанлары.

Саяңда сайранлап әсте,
Келдим сизге күнде кеште.
Сиз бәлентте, жоллар пәсте,
Крещатик каштанлары.

Шадлы дәўран буннан бирдей
Толып ағар Днепрдей.
Қулпырған қызық өмирдей
Крещатик каштанлары.

Скамьяңа барсам жақын,
Еситтим ашықлар «ахын».
Саў бол туўысқан дәрғахым,

Крещатик каштанлары.

Жапырағың жайнап сондай,
Урысқа нәлет айтқандай.
Украинаның жаслығындай
Крещатик каштанлары.

Мәканымсаң шын баўырман,
Саяңда сайранлап турман,
Жаным құрбан, жаным құрбан,
Крещатик каштанлары.

ЖАС КЛЕН АҒАШЫ ШАЙҚАЛДЫ БИРДЕН...

Жас клен ағашы шайқалды бирден,
Мен Канев таўының турсам басында.
Тарас Шевченконың қәбири қасында,
Жас клен ағашы шайқалды бирден...

Шайқалды...

Бирақта, басқа бир сүүрет
Мениң көз алдымда жүзе баслады.
Мине, мәрт шхуна, желқомы гүүлеп,
Жағыстан қарасын үзе баслады.

Арал ортасында аяқ баспаған,
«Возрождение» атаўын ашты.
Және өрледі хәм қамыс қаплаған
Жаңа жағалыққа олтаяў басты.

Мине, жантасты ол желқомсыз ығып,
Бийтаныс балықшы кемелерине.
Матрос — қазақлардың муңлы қосығын
Балықшылар уйын тыңласар, эне.

Гүңиренген қосығы сол казаклардың,
Усар балықшының қосықтарына.
Үйлерін сағынған салдаушылардың
Әмиу бойларында төккен зарына.

Тыңлар балықшылар... Бир жигит сонда,
Тамам болған гезде бийтаныс косык,
Ауыр ақ ескегин дуұтар қылды да,
Мачтаға сүйенип қосық айтты йошып...

Жас қарақалпақтың сол намасында
Сахра сулыұлығы, сахра қауазы.
Оның қосығының қайтармасында
Бар еди Аралдың толқынлы сазы...

«Арал! Эрманларым асқынған ұақта
Хәм тюрьмам, хәм достым болған едиң сен!
Соңлары әзийзим Украина жақта
Мақтамай, қарғамай сени яд етсем, —

Сол жигит елеслеп көзиме мениң,
Сол қосық жаңлайды мудам қулақта.
Ол — сахра бүлбили Бердақ екенин
Ол гезде билмеген едим бирақта» —

Дегендей жас клен шайқалды бирден,
Канев тауында турған гезимде.
Кобзардың қәбирине гүл койған гезимде
Жас клен ағашы шайқалды бирден...

АЗОВСТАЛЬ

Қарауытып ашық аспан шетінде,
Бир жапырақ булыт турғанын көрди көз.
Сонда маған сулыұ саздай шертилди
«Азовсталь, Азовсталь» деген сөз.

Гейбир шайыр колға қәлем алғаннан,
«Сулыұлық» деп бақырады салғаннан.
Сулыұлықтық туұыларын қалайша
Усы жерде көрип қайран қалғанман.

Ол туұылар домна печьтиң ишинде,
Мың градус ыссылықтың күшинде.
Булшық ети сом полаттай шыныққан
От жүрекли адамлардың исинде.

Бул адамлар жалын менен гүрескен,
Шойын менен бирге қайнап, бир өскен.
Дәстандағы Азаұлының дәуиндей,
Домна печьлер көкте ийин тирескен.

Ұңилип көр тар тесикке айнадан,
Печь ишинде нур көрерсең қайнаған.
Аспандағы жанар күннің өзи-де
Қорытылып атырғандай қайтадан.

Мартен печьлер аұзын кеңнен ашады,
Әйдархадай ысқырып от шашады.
Шойыншылар найза урған батырдай,
Узын көсеұ менен көсеп қашады.

Полат қанат прокатлар сырғанар,
Жақа куйған отлы таяқ трубалар,
Түн ишинде сызып аспан баұырын,

Ағып жүрген жұлдыздайын сорғалар.

Пароходлар тобын бузып толқыннын,
Алыс кәнлеринен Камышбуруннын, —
Қойындағы ыссы нандай ысытып,
Алып келер рудасын Қырымның.⁸

«Тынышлықтың шам-шырағын жағамыз, —
Дейди бизиң рабочий ағамыз, —
Қылышларды қайта баста қорытып,
«Парахатшылық пазналарын соғамыз!»

Жаса, халқым, мийнет даңқын таратқан,
Коммунизм гигантларын жаратқан.
«Азовсталь, Азовсталь» деген сөз
Қосық болып құйылсын шын полаттан.

АББАЗ ШАЙЫРҒА УКРАИНАДАН ХАТ

Украинаның жолы әжеп жол екен,
Қанша көп жүрсең де жүрмедим дерсең.
Иззет, құрмет, дос-яранға толы екен,
Сирә бийтаныс жан көрмедим дерсең.

Бұл жолда парқ емес көп пенен азың,
Ески досларыңдай қуарсаң бәзим.
Бұл шадлы заманда, әзийз устазым,
Жүз дәўран сүрсең де, сүрмедим дерсең.

Алдымда көп екен көрмеген сыйым,
Гүл берип қарсы алды қаншама жыйын,
Бұл заманда шайыр болмақтан қыйын

⁸ Керште жүклеген рудасын арнаўлы пароходлар «Азовсталь» заводына жол-жөнекей ысытып әкеледи. И.Ю.

Жумыс бар ма десем, «билмедим» дерсең.

Шайыр десе ескен самал тынғандай,
 Кең залларды кернеп адам толғандай.
 Сонда «шайырман» дегениң жалғандай,
 «Көп екен халқыма бермегим» дерсең.

Шайыр деген өз халқының елшиси,
 Шад өмирден мол берилген еншиси.
 Бола алмасаң қасыл сөздің кәншиси,
 «Бийкар бул мәжилиске кирмегим» дерсең.

Уллы Киев, уллы елдің орайы,
 Лыққа толды мәдениет сарайы.
 Қуұаныштан толқып, демим тарайып,
 Турғанымды айтсам, «көрмедим» дерсең.

Сондай ұақта сен түсерсең есима,
 Сөзиме сөз, күш қосылар күшима.
 «Сөйле иним, албырайсаң несине?»
 Лазым сөз маржанын термегиң» дерсең.

Сонда халқым келгендей-ақ жаныма,
 Қызыұ енер тамырдағы қаныма,
 Сол гезде шайырлық океанына
 Қайықлы барып - ақ өрледим дерсең.

Сен бир тарлан түлеп ушқан таўдағы,
 Биз палапан қонақлаған жардағы.
 Қарақалпақтың сен бүгинги Бердағы,
 Қәйтип «сөз маржанын термедим» дерсең!

Днепр бойынан атланып кеште,
 Биз барамыз жүйрик экспрессте.
 Сениң бұлбилгөя қаўазың есте,

Қалайша «яд етип жүрмедің» дерсең?

Сен отырсаң қара талдың астында,
Мақбал тыслы еки көпшик дәстиңде,
Қол былғасам «қара айғырдың» үстинде,
«Көзим гиреу тартып көрмедим» дерсең.

«Шайыр кеули қартайыуды билмейди,
Ол бир ағаш, қысы-жазы гүллейди»,
Деп ғарры Державин айтыпты дейди,
Десем, «бала, бул қай ермегиң?» дерсең.

Шалқы, шайыр, шалқытуғын гез келди,
Кеуилге йош, тилге шийрин сөз келди.
Жигирманда елиң жайнап өзгерди,
«Жаста бүйтип, дәуран сүрмедим» дерсең.

Мине, поездымыз Харьковке жетти,
Халық жапырылып бизге хұрмет көрсетти.
Бурынғы заманда бундай иззетти
Бәлки «түсимде де көрмедим» дерсең.

Ұтананымыз шадлы өмирдің бағы,
Онда гүллер поэзия дарағы.
Бурқып ақсын қасыл сөздің булағы,
«Шалқысын шайырлық өрнегим» дерсең.

ИРПЕНЬ⁹

—Ийтинди усла, хэй, қараўыл!
 Пай, өзи бир жер екен көркем.
 Не еди еле... Бул қай аўыл?
 — Ирпень, Ирпень!

—Аўа, Ирпень...Асығып келдим,
 Жазайын деп. Сәлем, еркем!
 Нөкестеги Ашшы көлдиң
 Бойынан келдим.
 Ирпень, Ирпень!

Ол қандай көл дейсең ғой, я?
 Оо! Әжайып көл ғой көркем!...
 Дем аласаң ба, шомыласаң ба,
 Суўы да ем...
 Ирпень, Ирпень!

Кояйық жырын Ашшы көлдиң,
 Өйткени, жаным, бул жерге мен
 Дем алыў емес, ислеўге келдим.
 Ирпень, Ирпень.

—Ал онда исле. Минекей жай,
 Бир өзиңе бир жай берген.
 Телевизор, нарзан хәм чай ...
 Бәри тайын.
 Ирпень, Ирпень.

Қум төбешик, қарағай, кайың,

⁹ Ирпень – Киевке жақын жердеги өзек хәм оның бойындағы станция. Онда украин жазыўшыларының творчестволық үйи бар. И.Ю.

Тәбияты не деген көркем!
 Бурынғы помещиктиң жайы,
 Тынық суұлы өзек—Ирпень.

Прозаиктиң машинкасы
 Шегирткедей шытырлар көркем.
 Ал, көбинесе шайырдын иси
 Суұ бойында...
 Ирпень, Ирпень.

Украина акшамлары,
 О, Куинджи¹⁰, қандай көркем!
 Кеште костёр жанына барып,
 Сөйлесейик...
 Ирпень, Ирпень.

Романист қалың томын
 Толғатып келер бул жерге бирден.
 Поэзияның роддомы—
 О, сүйикли
 Ирпень, Ирпень.

"Жазыұшылар хәзлик қуұар"
 Деген былшыл дым ескирген.
 Қосық азап пенен туұар.
 Гүұасы—өзиң,
 Ирпень, Ирпень.

Талай дослық, пәрұаналық
 Басланады усы жерден.
 Жазыұшылар—жапакеш халық,

¹⁰ Куинджи А, И,—белгили сүұретши. "Украина ақшамы" атлы сүұреттиң авторы.

Өтирик пе,
Ирнень, Ирпень?

О, Болдином¹¹, жыллы мүйеш,
Отыз күн болдым (тек те бир кем...)
Умытпайман мен сени ҳеш,
Ирпень, Ирпень.

Патриотың болғанлардың
Дизимине мени де тиркең.
Қышқырығы поездлардың...
Хош, аман бол,
Ирпень, Ирпень!

1960-ж.

* * *

Леонид Новиченкога

Сен "достымды көп ўақ изледим" дейсең,
Достың қара көзли бир сайғақ еди.
Ай қараңғы еди, түн узақ еди,
Сен "достымды көп ўақ изледим" дейсең...

Дәрьядан суў ишип, тың-тыңлап сайғақ,
Саған жетиў ушын асыққан ўақта,—
Аш көзли аңшыдай даўыл масайрап,
Атты жылдырымын жасыл садақтан.

Сайлар сел-сел ақты, жапырылды шөплер,
Жас емен шақасы шарт етип сынып,
Даўыл ҳүкиминде болып қара тер,
Сайғақ түн ишинде кетти шығынып.

¹¹ Боддино—Пушхии Болдино аўылында бир гуз болып, онда көп шығарма дәреткен. И. Ю.

Түн бойы қыйқыўлап изледиң оны...
 Енди отырып гейде дәрья бойына,
 Сағынып еслейсең сол дослығыңды,
 Айралық ақшамын алып ойыңа.

Ал достың еки қум ортасы менен
 Еркин гезер ҳазир. Далалар дөнер.
 Баяғы шақасы сынған жас емен
 Гейде шақырар оны, түсине енер...

ШЕТКЕРИДЕГИ ХАТА¹²

Көзлеримди ашып бирден,
 Тум-тусыма нәзер салдым.
 Қайда жатырғанымды мен,
 Билмей ҳайран болып қалдым.

Ақ төсекке көмилип тек,
 Жатырман сым кроватьта.
 Дийўалдағы саат — әтшөк
 Үш шақырды ҳәпзаматта.

Стол жапқыш, сүлги, перде
 Бәри-бәри нағысланған.
 Еки офицер ана жерде,
 Күлимлер зер рамадан.

Гүл нарыслы обой менен,
 Безеп шыққан екен жайды.
 Жайдың ашық әйнегинен
 Бир түп шийе сығалайды...

¹² Украина жақта жайды (хәўлини) «хата» дейди. И.Ю.

Емис-емис түсти еске
 Кеше жолда аўырғаным.
 Алып келди-аў бунда кеште
 Шофер достым — баўырманым.

Не болғанын соннан кейин,
 Билмедим мен ойлансам да.
 Мең-зең болып аўытқып мийим,
 Жатырман бййтаныс тамда.

«Бала-шаға, сүйген ярдың
 Сағынышын есиркемей,
 Шаңын жутып көп жоллардын,
 Неге алыста жүрмен бирдей?

Сирә мени түрткен шығар,
 Саади¹³ җасасы менен,
 Бәсе, маған не пайда бар
 Тыным көрмей ел гезиўден?

Неге тыныш жатпадым мен
 Қара талдың саясында?
 Украина сүйген менен,
 Жамғыр сени аясын-ба!»

Өкинишке дизгин берип,
 Жаттым наўқас қушағында.
 Ақ подноста чай көтерип,
 Кемлир қирип келди сонда.

¹³ Саади – ерте заманда өткен атақлы фарсы-тәжик шайыры. Ол ел аралап, жұрт көриўден тоймаған деседи. И.Ю.

Қарапайым адам екен,
 Жайдары жүз атқан таңдай.
 Ұал-жағдай сорап меннен,
 Аймалады өз анамдай.

«Ел аралап адам жаста,
 Жер көрмесе болар әбес.
 Қапа болма, улым, ұасла,
 Аўырыў, бул-айып емес.

Жүрегим де, есигим де
 Дослар ушын ашық мудам.
 Ҳәтте сени әлле кимге
 Шырамытып турман балам...

Украина ол күнлерде
 Ыңыранды жаў колында...
 Арқалап бир офицерди,
 Балам ақшам келди бунда.

Телекке тез төсек салың,
 Жасырдық-та, емлей бердик.
 Полиция сетем алып,
 Үйимизди аңлып жүрди.

Ҳәтте былай болды сонда:
 Бир ақшамы келди сатқын,
 Еки фашист жүр қасында, —
 - Улын келген шығар бәлким? -

Деп сорады ғаррымыздан,
 Үндемеді ғаррым бирақ,
 Коммунисттиң әкеси хәм
 Партизансаң деп калтырап, —

Тис қайрады бизге сатқын,
 Қасындағы фашист сонда
 Қолайлады автоматын,
 Бояў ушын бизди қанға.

Бирақ тамнын үшегинен
 Еки ирет атылған оқ.
 Еки ийтти жайлап бирден,
 Жаўдын дийдин болдырған жоқ.

Телектеги жарадарды
 Сүйеп дәрхал түсирдик-те,
 Паналап тез айғабағарды,
 Кирдик барып қалың бүкке.

Ах, сол гезде қасқыр ийтлер
 Тимискиленип тапты бизди.
 Көкиректе қайнатып шер,
 Тислеп, жыртып, қапты бизди.

Тағы бизге жетти жәрдем,
 Улым екен жеткен бизге.
 Биз шегинип, Днепрден, —
 Өтпек болдық арғы жүзге.

Ғаррым өлди оққа ушып,
 Жарадарды сүйредим мен.
 Басым келди жаўдын күши,
 Қолға түстик шаршап әбден...

Көрежағың көп екен-аў,
 Талайыңа атылса тас.
 Қасында ийт, колда буғаў,
 Еки офицер – еки жолдас –

Турды үнсиз ийинлесип,
Гестапоның пәнжесінде.
Тырнағының астын тесип,
Шөлге қамап урды күнде.

Кейни қандай болғанын мен
Еситтим урыс питкеннен сон,
Шығып өлим лагеринен,
Кайтып елге жеткеннен соң:

Ер жүрекли еки жасты
Тирилей жерге көмген екен.
Ұатан ушын тигип басты,
Олар, сөйтип, өлген екен». —

Деп кемпир қамығып бирден,
Еңкилдеди байғус анам.
Еки офицер ана жерде
Сығалар зер рамадан...

Кеўлим толып бнр сезимге,
Сұўрет турған жерге бардым.
Кәпелимде мен өзим де
Сұўрет қусап қатып қалдым:

Кемпир мени бостан-босқа
Биреўге щырамытпаған екен.
Сұўреттегн еки достан,
Бири мениң ағам екен.

Ағам екен, урыс ўағында
Хабар-атар болмай кеткен...
Украина, Украина,
Жүрсем де мен Шығыс бетте, —

Қысқа күнде қырқ айтарман
 Сениң мүбәрәк атыңды.
 Топырақтан тыс жүрсем, мударам –
 Сағынарман сол хатаңды.

Киев —Ирпень — Нөкис 1960-жыл.

БАЛАЛЫҒЫМ

БӘХӘР

Бәхәр, бәхәр жан бәхәр,
 Мийман болып келипсең.
 Көп рахмет, көк жапырақ хәм
 Гүллер алып келипсең.

Бәхәр келсе қууанысып,
 Бизлер күтип аламыз.
 Оқыудан бос уақтымызда
 Суу бойына барамыз.

Суу бойында гүллер күлип,
 Карлығашлар сайрайды.
 Түрли қус хәм гүбелеклер
 Қууаласып ойнайды.

Мектебимизге баратырып
 Саз қосықлар айтамыз.
 Сабақтан соң жол бойынша
 Гүллер терип қайтамыз.

Бәхәр, бәхәр сен келгенде
 Жер кийинер жасылдан.
 Бизиң кеулимиз де бәрхә
 Сендей жайнап ашылған.

Бәхәр, сени биз сүйемиз,
 Жылда қалмай келе бер.
 Көк жапырақлы гүллеріңнен
 Бизге әкеп бере бер.

1947-жыл.

БАҚША ҚОСЫҒЫ

Таң уйқысы рәхәт,
 Уйықласаң қанбас мййриң.
 Таңда ерте ояныў,
 Билсең, оннан да шийрин.

Мениң әдетим солай,
 Бәрхә ерте тураман.
 Муздай суўға жуўынып,
 Бақша бетке бараман.

Секирип түстим бақшаға,
 Көз тартты жемис толқыны.
 Колларымды талдырды
 Шийрин жүзим солқымы.

Алма жедим аралап,
 Тилимди үйирип кетти.
 Мийнетимнің ләззетине
 Жаным сүйинип кетти.

Таңғы шыққа былғанып,
 Кирдим қалың пәлекке.
 Қушағыма сыймады
 Өзим еккен әлекке.

Еркелеттим суў қуйып,

Бир қыйтакша гүлимди.
Шақасына қондырдым
Сайра деп бұлбилимди.

Бұлбилим, сайра-сайра,
Бақшамда саз жаңласын.
Жаслық мийнет ләззетин
Ұәмме мендей аңласын.

МАРЖАНГҮЛ МЕНЕН ГҮБЕЛЕК

Маржангүл

Ақ гүбелек, көк гүбелек, гүбелек,
Қайдан шықтың арысыңды төбелеп?
Көп қыдырдым сени бәхәр келгели,
Айтатуғын сөзлерим бар, гүбелек.

г ү б е л е к

Сағынсаң да, излесең де бәрхәма,
Ашыұшақ қыз, қорқытасаң соншама.
Мен де сениң даұысыңды сағындым,
Бизге арнап қосық айтып берсеңә!

Маржан гүл

Ой бийшара сулыұ ғана гүбелек,
Қанатың бар мысал жуқа шүберек.
Саған арнап бәрқа гүллер теремен:
Айт десең, мен қосық айтып беремен!

Ұа, гүбелек, гүбелек,
Кең даланың еркеси.
Гүлге тозаң себелеп,

Қурығанба диңкеси?
 Қанатлары қағаздай,
 Гул-жапырақ көрпеси.
 Бир сөз айтсаң, өкпелер,
 Суў көтермес сиркеси.
 Ушаман деп алыска,
 Елпең-елпең етеди;
 Жел сүйкенсе қамысқа,
 Ықлап ушып кетеди.
 Жоңышқалықта журты бар,
 Еки түйир мурты бар.
 Ақ көкирек пәпелек,
 Желге ушқан үпелек.
 Ойнап айттым еркелеп,
 Ашыўланба, гүбелек!

г ү б е л е к

Сулыў кызы кең бахтияр үлкениң,
 Маған бахыт еркелетип күлгениң.
 Бир сораўым: қалай оқып жүрипсең,
 Жақсы болар еди айтып бергениң?

Маржангүл

Барлығынан бес бақасын аламан,
 Қосықтан да сени хайран қыламан.
 Оны айтасаң, қәлем алсам қолыма,
 Сўўретинди айнытпастан саламан.

г ү б е л е к

Бәрекалла, оннан келсин талабың!
 Саўал берсем, үйилмесин қабағың:
 Өзиң сондай жақсы қызсаң, бирақта,

Неге мендей уша алмайсаң, қарағым?

Маржангүл

Ғаў, гүбелек, мақтанасаң шалқайып,
Билмей турып кемис тақсаң, бул—айып.
Самолетқа минип турып ушқанда,
Жоңышқалықта қалмаппедиң аңқайып?

г ү б е л е к

Буның дурыс. Және құлақ салсаң.
Аўнап жатып жоңышқалықта шалқаңа,
Күн қызғанда ылай суўға шомылып,
Неге мендей қыдырмайсаң бәрхама?

Маржангүл

Мына ғана ақылы жоқ пәпелек,
Мени бунша алдастырып не демек?
Ала жазлай ойнағаннан не пайда?
Ғәр нәрсениң ўақты бар ғой, гүбелек.

г ү б е л е к

Сынап едим, бәле екенсең сен бирақ.
Мени сөзден қалдырдың ғой хәзир-ақ.
Менде сени излеп едим сағынып,
Ўақтың болса ойнайықта азырақ?

Маржангүл

Мейли, достым, кеўлиң сениң қалмасын,
Гүллеринди қошантайлар жулмасын.
Бир майданнан сабағыма кетемен,

Ойын көпке созылатуғын болмасын.

г ү б е л е к

Жоқ, азғана ойнаймыз тек қуёана.
 Ыәде болсын көринген шел, хуы ана!
 Басып озсаң, гүл бермен байраққа,
 Ал мен ушным, сен изимнен қуыала!
1951-жыл.

АЛА ТАЙ

(қайта исленген халық қосығы)

Әкем айтты, "қим" деди,
 "Ала тайға мин" деди.
 "Арман-берман шап" деди,
 "Отлақ жерди тап" деди.
 "Ала тайды отлатып,
 Жақсы күтип бақ" деди.
 Жақсы киси жат болмас,
 Тай, күтпесең, ат болмас.
 Үлкеннің тилин алмаған,
 Оңлы азамат болмас.
 Шүй, жаныўар, ала тай,
 Сен жигиттиң қанаты-ай.
 Азамат бол, ай бала,
 Бола көрме жалатай.
1959-жыл.

СҮТИЛМЕК

Әтшөк келсе албырап,
 "Бәхәржанды күтиң" деп,
 Жап бойында жаўдырап,
 Көгереді сүтилмек.

Ҳа сүтилмек, сүтилмек,
Сүтке толған сүтилмек!
Әсте ғана жулайын,
Жартыламай пүтинлеп.

Жап бойынан жалықпай
Күнде терип алайын.
Көкке қосып, көбейтип,
Қошантайға салайын.

Сүтилмек жел қошантай,
Қошқар болар сеп-семиз.
Бунда турып не пайда
Күнге қуўрап кепсеңиз?

Ешки болып ылағым,
Қошантайым қой болар.
Колхозымыз бай болып,
Үйимизде той болар,

Жасырынба, мен сениң
Қәдирданың болайын;
Қошқар болса қозыбай,
"Сүтилмек жеп өсти" деп,
Сени ядға алайын!

1951-жыл.

ПОЭМАЛАР

АКАЦИЯ ГУЛЛЕГЕН ЖЕРДЕ¹⁴

ПРОЛОГ

Тас қуйының жағасында,
(Он жыл өтті оннан бери)
Шатыр қурып құм басына,
Жатты рус инженері.

Жылқышының қурығындай
Умыт қалған айдалада,
Мухаббеттің урығындай,
Өсти бир түп акация.

Гузде көшип кетти шатыр,
Бос қалды құм дөгереги.
Жол гузеткен жалғыз батыр —
Турды дузде шөл тереги.

Терең бойлап тамыр урып,
Жапырағын жел тербеткен:
Жазы-қысы жалғыз турып,
Ол тәкаббир болып өскен.

Шопан туркмен өз достынан
Қалған усы естеликти
Бағып, шатыр турған жерге,

¹⁴ Поэма қысқартыңқырады (И.Ю.).

Жазда әкеліп қосын тикти.

Бардық, соған бизлер толып —
Көк шатырлы машинаға,
Таныс қоста қалдық қонып,
Ғарры туркмен бизге сонда,—

Сол инженер достын мактап,
Таңдай қағып қылды аңыз
"Орысы терек" жырын тыңлап,
От басында отырғанбыз.

Деди шопан — Бул жағада
Аспан бәлент, булты узақ
Әсир бойы ынтығып суўға,
Өткинши булытқа болған мазақ.

Мынаў қумда талай баба
Бос умитке уртын хөллеп,
Өлген талай суў бойында
Балықшының аты шөллеп.

Таң гезинде ақ сағымның
Ойнағанын көрдің бе сен?
Сағым емес, бабалардың
Әрманы ол суўға деген.

Еситтиңбе сен шығыстың?
Ертеклерин? Онда айтылар —
Қанатындай тоты қустың
Жасыл тоғай, гүлистанлар.

Соның бәри күншығыстың
Күн қыдырған қыялы ғой,
Аса алмай қумның үстин

Талай баба жылады ғой.

Қумлы жолда коныраудың
Туншығып сол мунлы сести,
Қарамындай асқар таудың
Әрман зили белге тусты.

Сол әрманға болып тирек,
Уллы Октябрь күни туұды,
Түркменлерге туңғыш рет
Әперген ким жер хәм суұды?

Олар-батыр большевиклер,
Лениннің мәрт партиясы.
Тарыққанға нурын төгер,
Шөлге салып хәм саясын.

Айтты Ильич: Бахыт—елге!
Коммунаның гул-бәхәрин
Жайнатыңлар барлық жерде,
Шөлге нәўпир суұ апарың!

Бүгин енди ақ сағымды
Айландырып хақыйқатқа
Гүллендириў Қарақумды—
Бахыт ғой хәр азаматқа.

Партия айтса, демек толық—
Асады ғой бәри иске! —
Деди шопан ырза болып,
Жайпарахат күлип әсте.

Сонда сулыў үн сыбырлап,
"Тоғай ек!"—деп—бул жағаға!
Қум койнында жалғызсырап,

Турды жийрен акация,

ЖАҢА ӨМИРГЕ ҚӘДЕМ

I.

Бәхәрги таң. Салқын қауа
Тахиаташ қаласында
Киятыр, мине, Татьяна
Ағаш жайлар арасында,

Жаңа өмир путевкасы
Келиншектің қолында бар.
Жайнар жаңа қоныс туси
Таня күлип нәзер салар.

Мине, еле жайлар шала
Суў да ақпас трубалардан,
Тереги жоқ бос аллея,
Жоқ монша хәм ресторан.

Жоллар жатыр шаңға батып,
Сийрек жайлар арасында.
Нәлшелер тур семип — қатып,
Суўсыз салма жарасында.

Көриң мына жас қаланы,
Жатыр бунда уллы жумыс
Усы жерден басланады.
Қум, далаға зор топылыс.

Адым да тез атылады,
Штабқа тез жетсем екен деп
Жас кыялы асығады,
"Бәри тезден питсе екен" деп.

Бирак, Таня ойлап тезден,
 Қызбалығын сол заматта
 Жеңдирди жас жигер менен,
 Комсомоллык парасатка.

— Асыққыш аў мениң жаным,
 "Питсе,—дейди, —салған жерден!"
 Хаў, алайық Москваны,
 Қурылған жоқ ол да бирден!
 Жақсы қыял—истиң басы,
 Қыялсыз куште болмас қарыў.
 Деген менен дурыс па усы,
 Қыял менен қала салыў?

Жумсаў керек орнына оның
 Отлы жигер, қурыжлы ис,
 Сонда ғана ойланғаның
 Шын нәтийже берер жемис!"

Келер Таня жас қаланың
 Көшесинде талұасланып.
 Минезиндей жас баланың
 Күледі хәм еске алып:

Кеше кеште болған исти,
 Өткен ақшам көрген тусты...

2

Бастан баян етсек қысқа:
 Кетти жигит қурылысқа,
 Уйде қалды келиншегн
 Бармақшы болып келер қыста.

Кутти Таня заводта журип,
 Арзасының қаралар күнин,
 Бир күни оған комсорг келип
 "Тыңланасаң,-деди. -бүгин".

Тыңланғаны сол емес пе:
 Чемоданы бар қолында,
 Дослар менен бир күни кеште
 Турды Казан вокзалында.

Кетти журип Таня жаным,
 Коммунизм қурылысына,
 Кең, бахтияр Уатанының
 Сергей жүрген шығысына,

Мине, кеше келди сөйтп,
 Тахиатас—туұыскан жер!
 Сергей менен алды күтип
 Қарақалпақ жас инженер.

Қара көзлі жас геолог,
 Аты оның Қурбан екен.
 Екеуі кеште бунда келип,
 Таняны күтип турған екен.

Буйда қандай өсимлик бар? —
 Деген еди жууап күтип.
 Сонда кеше Таняны олар
 Алдап еди қуулық етип.

Айтты Қурбан:
 - Әлбетте, биз
 Бул араның тәбиятын
 Таныстырыуға миннетлимиз –
 Деп Сергейге қысты көзин.

- Мына дөңди түссең асып,
Тоғай жатыр құмды бөлеп,
Ол жағада әтир шашып,
Өсер, "жуўсан" деген терек...

Сережа айтты:
- Сол жуўсаннын
Хәр түбинен ин геўлеген,
Крокодилден зәрре улкен
Бир мақлуқ бар "гумгум" деген...

Қурбан айтты: Және де бар
"Ауған" деген жыртқыш қузғын¹⁵
Уясынан ушша олар,
От қаплайды қойнын дүздин...

Сережа айтты:
- Бул хайўанның
Екеуи де қорқар суўдан.
"Әжелиң суўдан" деп оларды
Тәбият—ана шөлге қуўған...

Деди Таня:
— Болдым тыңлап,
Жарамайсыз екеуің де!
Епсиз ерин айтса жумбақ
Айтып қояр шешиўин де.

Дәрья бойда олар шалқып,
Шын заўықланып кулди қатты,
Асаў толқын ишин тартып,

¹⁵ "Ауған" – түркменлер көп жағдайда ыссы аңызак самалды усылай атап келген (И.Ю.).

Жағаларға сорып жатты.

Сол туни Таня бир түс көрген
(Ядына туссе қояр күлип!):
Крокодилден зәрре үлкен
Бир мақулықты алған минип.

Таня минген "зор көликті"
Жетелейди Сергей, Қурбан.
Дегендей "бер, бер бийликті"
Келер туұлап жыртқыш җайуан,

Ишек силеси қатып күлип.
Таня урар тез таяқлап,
Жыртқыш—җайуан суұды көріп,
Турып алды тарбаяқлап.

Бирақ, булар сүйреп алып,
"Гүмп" берди тез ылай суұға,
Бақырды Таня қыйқыу салып: —
Жеңдик—жеңдик?
Ура, Ура!.,.

Сонда Сергей оянып бирден,
Былай деди кулкиге батып:
- Жеңемизғой, деген менен
"Ура" лама келмей жатып...

3

Келеди Таня Тахиаташта
Кең, бахтияр қәдем таслап,
Еки этажлы жай ағаштан,
- Бул кайсы жай?

Бул ма?
Штаб!

ТАНЯ-ТОҒАЙ ХАНШАСЫ

Баслығы кадр бөлиминің
Деди оған:
— Тания жаным,
Кең пайтахт өз елиңнің
Көрдің, мине, шығыс жағын.

Өсирсең бұрын завод бағын,
Бул жерде саған дым қарыйдар,
Мынау сарғыш қум қушағын
Кеклетіуіге сен ғайрат сал.

Болмаса да хәзир ескен
Бир туп қайың, бир түп терек,
Боласаң "тоғай ханшасы" сен,
Бизге сендей бажбан керек!

Қыз-келиншек гүл нағысқа,
Шебер келер басқалардан.
Қум қаплаған бул жағысқа
Сал кестени көк тоғайдан.

Хәзирше қала қапталынан
Бир участка нәл ағашын
Егиуіге қабыл алдық план
Хәм көклетіуі көше арасын.

Сол жұмысты алың қолға,
Бул тек истиң басламасы,
Еки-үш жаздан бул қатарда
Тоғай шуулар бар шамасы,

Болмаса да хәзир өскен,
 Ондай тоғай хәмде терек,
 Боласаң "тоғай ханшасы" сен,
 Бизге сулыў бажбан керек...

Күлди Тая:
 — Койыңшы жолдас,
 "Ханша" деген қандай ермек,
 Журт еситсе изден қалмас,
 Ол ат маған не әпермек?

* * *

Сол күни-ақ, бирақ, бираз адам,
 Айтысты: "Енди ағаш гүўлеп —
 Өседи, кеше Москвадан —
 Келипти "тоғай ханшасы" деп.

"АҰҒАН"

1

Оң түсликген, Копет таўдан,
 Кум сапырып, оттай лаплап,
 Бул жерге де жеткен "аўған"
 Кең даланы турды қаплап.

Аң минезли аңызақ жел,
 Дөретери-қурғақшылық.
 Жүрисинде жөнсиз жедел,
 Жанға питпес жабайылық.

Қурылысты иркердей-ақ,
 Тозан бүрkip етер қысым.

Бирақ, мәртлер минут санап,
Күшейтпекте топылысын.

Тыныш өмир вахтасында
Ислер олар жан аямай,
Хәр күни камал тапты усында
Қәддин тиклеп бир жаңа жай.

Бизиң елдің даңқлы улы —
Мәрт шофёрлар шықса шаўып
Жабайы самал гүўлеп қуры,
Қалды ізде шаңғыт қаўып.

Штабта ис талўас урған,
Батыл және интимақлы,
Инженердің айнасынан
Түнлерде де сөнбес жақты,..

.
.

2

Кызғын мийнет қушағында
Қурылыс күни өтер қайнап.
Әмиўдәрья жағасында,
Қала өсер күн-күн жайнап.

Жас қаланың қапталына
Бир участка егилди нәл.
Бирақ, суў жоқ жапта мына,
Қалды шөллеп қуўраўға сәл.

Мыс қазандай мийден өткен
Азияның саратаны,

Бүгін жерге суў жөнелтсек,
Ертең тағы соратады.

Бүгін қапырық турса лаплап,
Жалынлы леп алмай тыным,
Шөлде суўсыз адасқан тап
Таңлайындай жолаўшының.

Ертең көрсең жыртқыш қузғын,
Самал емес, жалынлы леп,
Ийтаршысы усы дүздің,
Бай-бай салып есер гүлlep.

Бул жағада булытта таңсық,
Көк ғарғадай ушар сийрек,
Қум шетінде жатқан қаңсып,
Сағым ойнар ийрек-ийрек.

Усы шексиз құрғақшылық
Созылады Қара қумға.
Тек бәрине қыр көрсетип,
Турды бунда бир жас қала.

Жаңа қоныс-қала түсли,
Кумда күлген келешектей,
Мухәббетй оттан күшли
Большевиклик жас жүректей.

Сол қаланың қапталында
Нәл өсирип Таня бизиң,
Тоғай шуўлап қыялында,
Жүрди ислеп, алмай тыным.

Турды -Таня жаны ашып,
 Жас ағашлар арасында,
 Кетти "аўған" хәдден асып:
 (Өз душпанын аясын ба!)

Бирақ Таня елестирмес
 Өзин қысқан отлы лепти,
 Қайғырар тек жанына үнлес
 Мынаў сансыз жас тереқти,

Сонда зуўлап қелди тусқа
 Көк шатырлы жүк машина.
 Батып Таня қуўанышқа,
 Бақырды ырғып:—Қурбан —Коля!

Машинадан түсти Қурбан,
 Ысық жүзли жас инженер,
 Деди Таня
 — Асыларман,
 Иркилместен кетсең егер.

— Асылыў, ол кимге керек,
 Деди Қурбан жап қасында—
 Асылғандай бар ма терек,
 "Ханшамыздың" бақшасында?

Қалай, Сергей кеўиллиме,
 Жаўынгерлик достым мениң?...
 Ал сен бунда турсаң неге,
 Тыңлап ба я бұлбил үнин?

Қойшы, Коля! Алсын шайтан—
 Ханшанды хәм бұлбилиңди.
 Қайда жүрдиң, келдиң қайдан,
 Айт оннан да өз жөнинди?

Сережа деген сен дегенде,..
 — Ой, рахмет, Таня, оған!
 Сизлерди ойлап жүрдим менде,
 "Бақаншақ терип" қайттым таўдаң.

Көрсең еди, ой сен Таня,
 Бизиң ашқан зор байлықты.
 Ұсыл тас бар Қара таўда —
 Деп қалтаға қолын суқты.

Әх, әттең, сол машинада
 Кетипти-аў, Кел, мейли енди —
 Соң үйиңе барғанымда
 Көрсетермен оны-деди,

Қуўанып Таня кутлықлады,
 Инженердің қысып қолын,
 (Атын айт деп ынтықпады,
 Билермен деп көріп өзін)

Деди Таня:
 - Билгин келсе
 Ұзир бизиң истиң жайын.
 Мынаў еккен сансыз нәлше
 "Аўғанға" дым болды қайым.

Нәлшелердің қеўлин таўып,
 Күтиўимиз жарамай жүр,
 Болдық мысал келген аўып
 Көп балалы анадай бир...

- Күтиўди билсин туўған адам,
 Шөллетпей хәм ыссылатпай.
 Салақ шеше булар мұдам

Баласының бабын таппай,

- Сережадай-аў минезиң сениң,
Сөзиң бәрха илмек-илмек,
Мениң болса перзентлерим —
Жас тоғайым жатыр шеллеп..,

* * *

Нарт нәлшелер арасында,
Турды усылай еки құрдас,
Аңызақ самал борасынлап,
Отлы, құйын тозғытар тас,

Деди Қурбан:

- Бул жерде тап—
"Жуўсан" күтиў қыйын ис ең,
Қыя шөлде бала арқалап,
Жолға шыққан анаға тең.

Бир жағы қум, бир жағы қыр,
Қабатласып усы жерден —
Басланады. Бунда жатыр —
Шөл қудайы суў қөрмеген.

Мына сизиң "тоғай" турған
Жер бетинде күшли саз бар.
Шынтлап бүгин қақ жарылған,
Тийгеннең соң жанлы ызғар.

Усы сансыз жарықлардан,
Аңызақ самал тимискиленип,
Тамырларға барып турған,
Соннан нәллер тур ғой семип...

- Жаптан да суу қалды келмей,
Суу ише алмай турмыз шалқып,
Сууға қанған жалқау пилдей,
Насос жатыр мурнын тартып.

Сууы аңсат болса жанғой,
Мынау ыссы қояр емес,
Сен де дийхан улысаң ғой,
Тапсаңшы бир тәуір кеңес!

- Ендиги бизиң миннетимиз –
Өмир беріу нәлшелерге,
Оның жолы; үзиликсиз—
Ызғарлықты сақлау жерде.

- Болғаның ба кеңес беріп?!
- Хе, айт дейсең тағы нени?!
- Фуу! Ыссыда майдай еріп,
Турыппан-ау тыңлап сени.

Бул кеңесиң бос мылжың ғой,
Биледи оны нәресте де...
Қәне, куулық қылмай-ақ қой,
Айтшы, сөйтип не ислеуди? —

Дегенде Курбан ықлас пенен,
Мейирлене күлди қатып.
Таня да күлди шын кеуілден,
Дос хәзилин дым унатып,

- Ызғарлықты сақлаудың бар
Тек ұақытша бир усылы.
Бақырса да агрономлар,
Қолланайық биз усыны:

("Бақырса да" ... деўим, бул тек –
 Ағашты емес, жай егисти—
 Егерде, ғана күтә сийрек —
 Қолланылып келди бизде).

Насосты салып иске, шаққан.
 Жиберемнз суўды бүгин.
 Ағашлары қуўрап атқан,
 Қарықларға төсеймиз қум.

Бириншиден, тамырларға—
 Бара алмайды аңызак жел;
 Екиншиден, ызғарды да
 Узақ тутар усы ҳәмел.

Бизиң экспедиция
 Кетеди таўға бир ҳәптеден.
 Қарап турар бос машина,
 Аяймызба оны сеннен.

Төгемиз, сөйтип, қарықларға
 Шана менен қумды тасып.
 Ал ҳәзирше турмай бунда,
 Жүр келейик суўды ашып.

Сөйтип, кеште үшеў болып,
 Кинолармыз бир ҳәз етип...
 Дегенде бойға шадлық толып,
 Күлди Таня кеўли питип.

Гей ўақытта шын дослықтың
 От сезими кетер ийип?
 Қуўанғаннан Таня бизиң,
 Қурбанды бирден алды сүйип,

УСЫНЫҢ ӨЗИ ТОПЫЛЫС ҒОЙ...

Жасыл жапырақ сылдырлысын
 Жаны сүйген рус қызы,
 Жас тоғайдың тәрбиясын
 Бежерди ол жазы-қысы.

Перзентиндей жақсы бағып,
 Жүрди ислеп жас келиншек,
 Жазда ағашлар сылдыр қағып,
 Бирте-бирте жамылды көк.

Еслер күлип:— "Бул жағада
 "Жуўсан" күтиў қыйын ис ең...
 "Асыққышпан-аў мен оғада
 Питсе деймен бәри бирден.

Иске керек батыл жигер,
 Сонда болар ойлағаның.
 Деп мийнетке ықлас төгер
 Шаршамастан Таняжаным.

Тоғайға болған қумарлылық,—
 Өмирге болған ықласы сол
 Топырақтың қунарлылық
 Сапасын да тексерди ол.

Анаў терек өсти қәйтп,
 Мынада неге аз жапырақ?
 Ақ терек тур бойға тартып,
 Биразы тутпай қалды, бирақ!

Басқа жерден бул араның
 Өзгеше емес топырағы.

Қәйтп, сонда акацияның
Өсти ғаулап жапырағы?

Хәр ағаштың байқап сырын,
Суўдай енди тамырына,
Талап етсе қандай төгин
Берди жаз хәм қыс бойына.

Комсомоллар қолға алды
Тоғай исин салып жөнге.
Гүзде көплеп екти нәлди
Жол бойына, көшелерге.

Отырғызды мықлап терек,
Созды тоғай участкасын.
Бос ўақтында берди көмек,
Қуўандырды бул Танясын.

Узақ түнлер Татьянам
Отырды ол китап жайып.
Тәбият сырын айтты оған
Вильямс хәм Докучаев

"Тәбияттан күтпе мийрим"
Деп Мичурин берди сабақ.
Кожевниковтың "Қунарлы суўын",
Оқыды тағы талай кптап.

Иске гилт хам мийге азық,
Деп илимге қойды дыққат.
Терек егиў жөнинде жазың,
ВАСХНИЛ ге жоллады хат.

Мийнет, илим, жигер, қыял.
Бир түйисип кирсе иске.

Шөл кудайы, айтыңшы ал,
Не шара бар жеңилмеске!

Және Әму жағасына
Жыл айланып келди бәхәр.
Қайтты қуслар баслап тырна,
Қубла жақтан қатар-қатар.

Долы дәрья сеңің жутты...
Пароходлар шықты жолға.
Жақты шопан қосқа отты,
Маллар өрип кетти қырға.

Әтшөк шығып, ағашларда
Шоқ шымшықлар ашты жыйнақ,
Жол бойында қонып сымға,
Қарлығашлар қалды сайрап.

Бай колхоздың падасындай,
Ызғыр көкте өткінши булыт.
Қырда мотор үни тынбай,
"Егиске" деп атланды журт.

Тоғай көрген бажбандай-ақ,
Далаларда адым керип,
Жасыл түске жерди бояп,
Жүрди бәхәр айдай көрик.

Тахиатаста кетти бурқып,
Қурылыстың нәўбәхәри.
Қулақ түрген аңдай үрkip,
Қум шаңғытар бир мәхәли.

"Булты қалың, жаңбыры аз,
Түсте самал, ақшам тымық.

Хауа ырайын уғып болмас,
Бар өзінде қандай қылық.

Телеграфтың шертип сымын,
Жаңа, түнде ескен самал
Мине, хәзир тапқан тыным,
Шаршатқандай жөнсиз нама".

Дейди Таня әйнегинен
Бозғылт таңға күле қарап,
Сергей хәлек уйқы менен,
Оятпады оны, бирақ.

Суу әкеліп қоймақшы болып
Әсте басып шықты тысқа,
Қулақ салды сымға қонып,
Сайрап тұрған қарлығашқа.

Деди оған хәзиллесіп:
- "Таптық-аў бир сазендени!
Өлер адам иши писип,
Тура берсе тыңлап сени.

Билгениң тек жалғыз қосық,
Артта қалған композитор...
Ой, әнекей, кетти-аў ушып,
Критиканы сүймес пахыр..."

Деди де Таня күлим қағып,
Жуп шелегин алды қолға.
Жазғы салқын етине жағып,
Сергитеди оны жолда.

Шыйрақ басып бойы балқып,
Қарар ойшаң әтирапқа.

Ақ қанатлы бултлар қалқып,
Барар, әне, қубла жаққа.

Жалғыз жанған шамға қусап
Таң Шолпаны көкке өрледі.
Ушар қөкте шеңбер жасап
Тынышлықтың кептерлери.

Кала жатыр карсы алдында,
Генералдың шатырындай.
Таняны ол таң қойнында
Топылысқа шақырардай.

Трубалардан жалқаўланып
Созылады түгин ғаўлап.
Туў алыста шаң оранып,
Жүйрик, "газик" келер зуўлап.

Бой оздырып жас теректен
Экскаватор кранлары,
Булдыр-булдыр көк жийектен
Сазарады қум гүзары.

Сонда жайлар тасасынан
Көрер Таня жас тоғайын.
Перзентиндей күлип оған,
Дер елжиреп: "Айнанайын!

Айнанайын жас бөбегим,
Өс тезирек бойға тартып.
Кең даланы бүркеп көгиң,
Жаңа қоныс жатсын шалқып.

Ушқыр поезд айнасынан
Көз салған жан қумға мына,

Шын сүйсинип кетсин саған,
Сен комсомол тоғайына."

Турды сонда көмкерилип,
Нарт ағашлар маўжырасқан,
Анасына анты берик
Жас әўладтай сөз байласқан.

- Ой, жас тоғай-жасыл көрик,
Майда желден тапқан селтең,
Жапырағың жер көрки болып
Өс кулпырып, жайна ертең!

Шүмек бурап суў толтырып,
Бир шелегин қойып шетке,
Салқын суўға бетин жуўып,
Келди Таня фонтан бетке.

Фонтан суўы айдалада
Ақ теректей жалғыз өскен.
Шапшып барып, майдалана —
Моншақланып қайта түскен.

Сулыў фонтан жийегинде
Отырды ол қарап пәске.
Сонда абайсыз келип демде
Биреў көзин басты әсте.

Сөйлетпек болыи қол ийесин,
Таня сумлық қурды бәле!
-Танысам егер, не бересең
Жүз түп терек егесең бе?

- Ал егейин!
"Бул қай даўыс?"

Курбан ба екен? Жоқ өзгеше.
 Антон аға турар алыс
 Ұам онда жоқ бундай пеше,
 Сережа ма? Жаңа үйде —
 Уйқы менен төбелесип,—
 Жатқан адам қәйтпид демде
 Келер екен...
 Бол тез, шешип! —

Деп сыбырлар қол ийеси.
 "Ұаял қолы емес ғой бул.
 Ким де болса еркек киси.
 "Қурбан" деўди көрди мақул.

- Қурбанбысан, ўәй бийәдеп!
 Пай таптың-аў, атын билип!
 - Ах, минлеттен қутылдым деп
 Политотдел турды күлип.

- Ох, Сизбисиз урланып келип,
 Қорқытқан мени? Әпиў етиң:
 Ишимде, егер, балам болып —
 Түсип қалса қәйтер едиң!...

Ай—яй, сол бир жүз түп терек,
 Жиберместен түслик асқа:
 Санап берип журттан бөлек
 Ектиргенде мен полнтчастьқа...

Деди Таня жумып көзин.
 - Асыққансаң! Азтурғанда
 Танытар едим бәлки өзим,
 Ендиги қыял бермес иайда,—

Деди политотдел оған,

Папирос тартып отырды жай.
Уйқы сүймес қабағынан
Парасатлы балқып шырай.

- Мүмкин бе жолдас политотдел,
Сауалым бар сизге қысқа?
Қашан енди өтемиз, ең —
Зор шешиўши топылысқа?

Терең ойлы- күлки менен
Таняға көз қырын салып,
Папиросын сорып әстен,
Отырды бир аз ойланып:

(Зор ислерди бежергенин
Аңламайды-аў адам гейде,
Қарапайымлық дегениңнің—
Өзи сол ғой тусингенге!)

- Сениңше қалай, айтшы Таня,
Қашан өтсек болар мақул?
- Маған десе усы таңда...—
Деди Таня, силкип шашын.

- Өйтип, исти артқа сүйреп –
Кешиктириўге бермеймиз жол,
Ойлап көрши тереңирек
Әлле қашан басланған ол:

Бунда ҳәр бир тикленген жай,
Ғәр бир көше, ғәр түп терек,
Сен өсирген нәлше тоғай
Топылыстан берер дәрек...

Сөз кесилди, бөлинді дыққат,
Екеуі де турды жылдам,
Келди тусқа сонда зуулап
Жүйрик "газик" шаң оранған:

Түсти оннан бас инженер
Келемиз—деп Москвадан.
- Қәне, Таня бийлеп жибер,
ВАСХНИЛ-ден хат бар саған!

СУББОТНИКТЕ

I

Жумалатқан алтын шардай,
Бас көтерді қумнан куяш.
Еснел турған жас уландай
Түр көрсетті Тахиатас.

Шықты жаслар бригадасы
Топ-топ болып субботникке.
Келип Антон отағасы,
Татьянаға қылды өкпе:

- Айтпадым ба, әй, сен қызға,
"Арақыздан қалдырман" деп.
Ериншеклик қылдыңыз ба,
Болармыз деп босқа хәлек?

Кулди Таня:
- Антон ағай,
Айыплы ғой оған қызлар.
"Уста көрсе, қорқар тоғай",
Деген "ырым" тапты олар.

- Соны айтқан қайсы надан?
Сумлық ғой бул, ой не деген!
Жоныұ ушын Россиядан
Ағаш таппай келдим бе мен?

Адам уста бола алмас!,
Жас ағашты сүйе алмаса.
Жоныұға шебер қолымды, рас,
Кесермен-ау еге алмаса...

"Антон аға, жаслар, мине,
Субботникке шақырды" деп,
Барғаныңда кемпириме
Мақтанып қояр едим мен де.

Кейийин деп сени көріп,
Шығып едим өкпе жыйнай.
Бирақ өкпем кетти ерип
Жазда алжасып жаўған қардай;

Мейли, енди өкпесиз-ақ,
Жарасайық бас қатырмай,
Жата алмайман, билиң бирақ
Сизлер жүрген жерге бармай.

Сақалымды қырау шалмас,
Арақызда өмир сүрсем,
Ғаррылық мени таба алмас,
Жаслар менен бирге жүрсем.

- Ұай, айттым ғой, Антон ағай,
Усылайынша жасырып бой,
Әжелди де алдап оңай
Коммунизмге жетпекши ғой.

Гүўлеп күлип қоршады журт,
 "Бермеймиз,—деп—ғаррылыққа",
 Уста күлип сыйпады мурт,
 (Шебер бәле ол қуўлыққа).

- "Марш изимнен!" деди Антон,
 Кеўилли топ кетти жүрип.
 Жер басына жеткеннен сон,
 Туў тигилди қумға бийик.

Оқыўшылар мектеп беттен,
 Дүсирлети барабанды,
 Қос қанаттай қусқа питкен,
 Жигерли топ келип қалды.

Ис қайнады, ҳәр түп терек
 Тапты өмир тер, ықластан,
 Ҳәр кеўилде тоғай гүллеп,
 Соқты жүрек шаршамастан.

Түс аўғанда тербеп самал,
 Турды сапқа нарт нәлшелер,
 Адам қолы гүл ғой мысал,
 Еркин мийнет етсе егер!

Антон аға пайын болып
 Жәрдемлести Валяға көп.
 (Қыялыңа бүлбил қонып,
 Еге алмапсан, оңлап терек.—

Деди Таня жолдасына,
 "Романтиктиң" ҳалын сорап.
 Валя айтты: — Тәбият ана
 Көгерттер дә мени аяп!

- Ағашты тек шаншыў жерге
Шайтанның да қолынан келер.
Тутпай қалса ол егерде
Бұлбилиңди ким есиркер?

Соның ушын, Валяжан-ай,
Қалма соңырақ жаман атқа.
Пухталап ек, Ҳе ... қой былай!
Сүйенбе, қызым, тәбиятқа.

Тәбият деген сықмар киси,
Оннан жуўап алыў қыйын.
Сениң менен болмас иси,
Ислемесе қол хәм мийиң.

Мрамордан қала салып,
Көр пайғазы оннан сорап.
Еңбегинди еске алып,
Бермес бийпул бир жапырақ...

Тәбияттың минези мынаў,
Елеслетти-аў бүгин маған:
Сондай сықмар мүжик еди-аў,
Бир гезде мениң байғус бабам.

Жупыны ғана дәскеси болды,
Дүнья қайда жатқан артып!
Рәхәт көрмей өзи өлди,
Ширкеў бөрин кетти тартып.

Мүжиклердн тонаўға патшаң,
Шебер едн-аў садағаң кеткир.
Тәбиятқа тек ширкеў жақтан
Қараўға ғана болды "өткир".

Сықмардан бұйым алыудың жолы:
 Көрсетесең көзине жанын.
 Басқа жолдан көндириуі оны ...
 Рети жоқ-ау, билсең жаным,..

Дедиде Антон Макарович,
 Күлдй көзин қысып қарап,
 "Қәйтип сизди қыярмыз биз?"
 Дести жаслар оны орап.

Таня баслап түс аўғанда,
 "Тоғайшылар" ашты суўды.
 Жанлы суў ол өз жолында
 Туншықтырып шөлди буўды.

Таня күткен жас тоғайда
 Бүртик жарып, өссе ғаўлап,
 Бүгин және қапталында,
 Турды мыңсан нәлше—әўлад.

Суў алдында тарбаяқлап,
 Қашты гүмгүм-шөл баласы.
 Бир команда күткендей-ақ
 Тур Тахиатас қаласы.

КУМДАҒЫ РЕВОЛЮЦИЯ

Ашық кеўил атқан таңдай,
 Рус қызы-мәрт келиншек,
 Бахытқа мәс болған жандай.
 Таң қойнында тур күлимлеп.

Баслап тоғай бригадасын,
 Киристи ол қызғын иске,

Көрип сол бир жас ағашын,
Келген күнин алды еске.

Дәслеп бунда егилгенде
Наренжан болыи солған бир түп,
Жайқалып тур бүгин, мине,
Гүлге айналып, жзрған бүртиқ,

Тоғай шақырып бас былғаған
Жер бетине салып сая,
Шешек атып сылақлаған
Турды жийрен акация,

Шөл даланың аңызағы —
Шалған арыў жүзнндей-ақ
Ертең бүршик гүл жапырағы
Солқымланар жүзимдей - ақ.

Деди Таня:
- Биз егерде,
Жигерленсек күш аямай,
Акация гүллеген жерде
Өсер сөзсиз қалың тоған...

Күткендей-ақ усы сөзди
Қум шетинде бурқ етти шаң,
Силкиндирип қумлы дүзди
Топылыс ашты батыр адам.

Бул топылыс—емес урыс,
Бүлдприўши жай, қаланы:
Урыс емес бул қурылыс,
Жанландырған шөл даланы.

Бул-бомбаның үни емес,

Тыныш журтқа барып түскен,
Бул-азаның күни емес
Нәрестениң демин кескен.

Бул шөлдеги революция,
Бул-туұысқан халықлар бахыты,
Адымлаушы дәу машина
Жүрер асап топырақты.

Зор кранлар созып мойнын,
Шөл қудиретин жатар таплап,
Титиретип қумның қойнын,
Мың машина кетти қаплап.

Бул ғайратқа сәлем берип,
Төгилди күн зер шапағы,
Тирилгендей өмир кирип,
Көтерилди қум қабағы.

Самолетлер қустай қалқып,
Тоғай дәнин септи кумға.
Нарт ағашлар гүўлеп, шалқып,
Жатар нурлап, өсип бунда.

1952-жыл Нөкис-Тахиатас.

ЖОЛДАС МУҒАЛЛИМ

(Қарақалпақстан АССР ының XXV жыллық мерекесине)

О, әдиўли муғаллимим, устазым
Балалық өмиримниң болдың бағманы,
Жетелеп киргизип мектеп бағына,
Жегиздиқ турмыстан шийрин мийўаны.

Бир ҳәрип үйреткен адамға қырық жыл
Хызмет қылсақ, - ол да болар дейди аз.
Сиз ушын, сиз ушын қосықларым бул,
Даңқ ҳәм алғыс сизге, қадирдан устаз!

Жаслық сөзим болсын,
Қолды бериңиз!
Алдыңызда белди буўайын бекем,
Ислеймен халық ушын, сынап көриңиз,
Дүньяда ең соңғы демиме шекем.

АҰЫЛ ЖОЛЫНДА

Сақылдаған сары аязлы январь,
Бетлемеген оған жанлы жаныўар.
Муз уласып,
Қыраў шашып,
Қар басып,
Қырдөгерек зорға көзге шалынар.
Бозғылт көкте ай сәўлеси ақырын
Жақтыртады жолдың қарлы тақырын,
Омба қарға
Батып арба гүпшектен,
Аттық күшин алар ҳәр бир шақырым.

Гүлмыйығы сепсип, ҳәк ашқан арба,

Гейде турып қалар омбалап қарға,
Жаны кетип жалқаўланған жаўыр ат
Қамшыдан қаймығып тартады зорға.

Алтақтаға жамбаслағап арбакеш,
Артта отырған адамға көз салмас ҳеш.
Шүў - шүўлейди,
Гүңкилдейди, күлмейди,
Не қыларын билмейди,
Жанға аўыр тийген яңлы усы кеш.

Гейде шоршып, «бул қайсындай күн?» - дейди,
Гейде ойы булт қойнына сүңгийди.
Ал артында жамбаслаған жас жигит.
Буйығады, әлле тоңып мүлгийди.

Әлле ойлап келешегин, бахытын,
Сынбайтуғын сақытын...
Еслей ме ол туўған аўылын ямаса
Интернатта өткен жаслық ўақытын?

Ашлық жылы өлген ғарип анасын,
Я ойлай ма жаңа аўыл - қаласын?
Көзин ашып жаңа өмирге жаңа жол,
Я оқытсам дей ме ол
Саўаты жоқ қарақалпақ баласын?...

Оны арбакеш аңламайды. Ой басып,
Отырыпты, алар жан жоқ ойласып,
Қан қалмаған түсинде.
Ал ишинде
Жатқандай - ақ еки жыртқыш шайнасып.

Толғанады гейде иштен албырап,
Ойланады гейде мурты салбырап.

Гейде өзін күшли сезер қулшынып,
Гейде қорқар ети музлап қалтырап.

«Әмет» дейди көкте бултқа бир қарап,
Қара булт кабақ түйер тунжырап.
«Колхоз» дейди, - булт артынан ай шығып,
Сығалайды сәўле шашып жарқырап.

«Қанжар» дейди оң қапталын сыйпалап,
Әлле кимди өлтирмек пе қыйқалап?
«Тоқта» дейди өзін зорға жубатып,
Арт бетине көз астынан бир карап...

Қанхор ма, ким?
Буның өзи қандай жан?
Я биреу ме, бахыт тепкен маңлайдан?
Әлле адам, кешип жаннан кек ушып,
Деп умтылған: «кек жиберип қалмайман»,

Арбадағы жатқан жигит гүнасыз,
Билемен мен шүбәсиз.
Хәй, арбекеш, сонда неге буўлығып,
Қансыраған қанжарға қол саласыз?

Мийнеткеш халық аўылласың, еллесиң
Жат - жамайға қарсы бирге беллесип,
Түсип атыр шын бахыттың жолына,
Сен жүрипсең қыйсық жолда түнлетип...

* * *

Дүзиу еди арбакештиң жүреги,
«Қудай бар» деп көп жыл бахыт тиледи.
Сары шаян, уўлы жылан азғырып,
Былай еди адасыўдың дәреги:

Қурбан деген жигит еди бул киси,
 Оны азғырған жат - жамайдың тұлкиси,
 Атасынан қалған арба, қос өгиз,
 Жети танап жер - қолдағы мүлки усы.

Бир күнлери уллы сүрен тасланды:
 Айда - ҳай бир колхозласыў басланды.
 Мине, колхоз.
 Гедейге сөз,
 бай - жоғал!
 Колхоз жаққа жақынлатпа нусқаңды!

Бай қаяқта?
 Конфискеле!
 Колхоз күшин көрсин еле,
 Жарлы болсаң, -
 Кел жылдам!
 Тур қатарға,
 Шап отарға, -
 Байлар малын жасырған ба, не қылған?

Кулак қайсы,
 Ийшан қайсы?
 Түрт атап.
 Бузақы молла
 Кирсе, «олла»
 Исиң онда дым шатақ.

Батрачком болсын Төреш белсенди,
 Аўылатком, сал бийиктен кеңсеңди.
 Ғәй, жалмаўыз,
 Қанлы аўыз
 Әмәт бай,
 Үз араңды!
 Көрмейик биз еңсеңди.

- Ҳай, Генжебай!
 Қара және кулақ түр,
 Келип қапты - аў трактор!
 Байлар еди көк өгизин мақтаған,
 Гүндеңди сен солай қарай ылақтыр!...
 Жаңа тухым усылайынша себилди.
 Артеллесиў, мине, усылай кеўилли -
 Болғанлықтан, кешир - кешир, оқыўшым,
 Қызып кетип, көп аўдардым кеўилди!

Мине, усылай артель қылдық аўылды,
 Тыңламадық қар, боранды, жаўынды,
 Жерди төктик,
 Шигит септик,
 Күш жектик,
 Жер аўдардық көз алартқан жаўынды.
 Қалып қойған сонда бираз жат адам,
 Жыйналыпты, - «колхоз құрмақ қайтадан».
 Бәри түлки,
 Бәри қашқын,
 Бәри сум,
 Ҳазир, мине, иретме - ирет айтаман:

Султан болыс, бай баласы Аллияр,
 Қалим пушық, Дәўмурат бай бул да бар.
 Есет гүрре, Қалек мақсым, Әметбай,
 Шәлеке хәм Кәрим деген моллалар.
 Қап түбинде қалып қойған туншықпай,
 Жәмлесипти ыққа түскен ушықтай.
 Алыңлар деп көп жылады,
 Дәрўазаны тырмалады,
 Асханаға кире алмаған пышықтай.

Бәринен де жалынышлы үн шықты,

Кирди, бирақ, оқ жыланнан тил шықты.
 Дән урлады,
 Мал урлады,
 Урлады...
 Складқа от берип те турмады,
 Зиянатлап қумарынан бир шықты.

Алдады да, колхоз ишин бұлдирди,
 Бир ўәкилди ебин таўып өлтирди.
 «Суўға кетип өлипти» деп суўмақлап,
 Қыйналысып қайғылы түс билдирди.
 Урлық

алдаў,

жала

әдет - үрип бар,

Тағы сондай толыпатқан бүлик бар.
 Бәрин ислеп,

бир күнлери қақпанға

Қурбанды да қылды абайсыз гириптар.

Бир ақшамы үй алдында турғанда,

Әмет бай хәм мақсым келди Қурбанға.

Айтқаны сол:

- Ертең бир күн қаладан

Бир муғаллим келетуғын болған ба?

- Еситпедим!

- Еситип қой билмесең:

Қутылмайсаң оннан егер өлмесең.

Орташаны,

Қалған - қутқан байды да

Колхозға сен кирсеңдағы, кирмесең, -

Бәри бир тек мал - мүлкиңди хатлайды.

Хатланғанлар ала жипти атлайды.

- Хаў муғаллим билмей ме тек мектебин?

Әмет аға, бул ырасқа жатпайды.

Мақсымның да сақал - мурты силкинди,
 Сыйқырланды, мырс - мырс етип бир күлди,
 - Тек муғаллим деген, жаным, аты ғой,
 Келсе тыяр аўзыңдағы күлкиңди.

Тыңла, иним, көпти көрген ағаңды:
 Динсиз етер қатын, бала - шағаңды,
 «Кафир бол» деп азғырғанда өзиңди,
 Қысқа күнде қырық усларсаң жағаңды.

Қандай едик бұрын - еркин, тоқ едик,
 Жек көргенге гөзлеп атқан оқ едик,
 Татыў едик, бирге жедик тапқанды,
 Бай, орташа аразласқан жоқ едик.

Хожа болды,
 Қорамыздан мал алды.
 Тепкиледі,
 Урамыздан дән алды,
 Күншил деди,
 Диншил деди,
 Бай деди,
 «Ақыр ўақты» болмай, иним, не қалды?

Сөзди тыңламастай қандай есерсең?
 Ис түскенде бизден қалай кешерсең?
 Жер аўдарса, тағы бир заң шығарса,
 Бизден қалып бир қап тары ишерсең.

Айтқанды қыл, Қурбан иним, муңайма,
 Динди сыйла мөхмин болсаң құдайға,
 - Не қыл дейсен, мақсым аға, енди сен,
 Киси өлтириў деген сирә оңай ма?

- Неси қыйын?

Алсын кафир сазасын, -

Деди Әмет ишке жыйнап ызасын.

Деди Қурбан: - Сыр ашылса сымпыйып, -

Жалғыз өзім тартаман ба жазасын?

- Тартпайсаң хеш. Қорқпа,

Сырды ашпаймыз.

Ауылаткомға жала жауып таслаймыз,

- Мақул ма айт?

- Ашыудан қайт, қарағым,

- Яқшы десен, исти хәзирден баслаймыз.

Пышақ хақың - еки сыйыр, бир ғунан!...

Малың болса, өзиң патша, өзиң хан, -

Деп насыбай атып Әмет көз қысты, -

«Мал» деген соң шыдап турмады Қурбан.

Қурбан жыртқыш аңдай түскен қамаққа,

Толқыр ойы усап мисли сынапқа.

Алмас қанжар ай нурында жарқ етип,

Қолдан - қолға өтип, түсти қынапқа...

* * *

Қурбанды жау усылай алдап - арбады,

Сол себепли қала бетке барғаны,

Бугин мине сол бир «кафир муғаллим»

Өзи менен бирге отыр арбада.

Қалада да оны көп жан мақтайды,

Хәр сөзинде дийқан мәпин жақлайды.

Сөйлескенде Қурбан оның сөзинен

Ийнедей кир я қылаплық таппайды.

- Бахыт десең, колхозға кир, бар, - дейди,
 Күшти жыйнап, иске ғайрат сал, дейди,
 Әнекей жер,
 Тамшылат тер,
 Пахта бер,
 Хүкиметтен керегиңше ал дейди.
 Хәмме дийқан күш қосады, ислеиди,
 Жәбдилеспей исиң жолға түспейди.
 Аўырлықты машинаға жеңдирип,
 Сүрен усы: - Артель - үлкен күш - дейди!

Деди ол:

- Бирлесип күшти қосамыз.

Деди:

- Билимленип, көзди ашамыз.

Деди:

- Кеңлик, заман теңлик, заң таза!

Бахытқа биз усылай аяқ басамыз.

Иши, дийқан күшин қосып турғанда,

Дәкки берер кеңес жолын бурғанға, -

Муғаллимниң арба ишинде отырып,

Усы еди айтқанлары Қурбанға.

Қурбанда бар хәзир күшли еки ой:

Биреуи - шын, бири - түпсиз, бермес бой.

Я колхозға кириў, яки Әметтин

Айтқанына көнип, жасаў қанлы той.

Ойлар Қурбан: қанжар алып қолыма,

Түсейин бе қанхорлықтың жолына.

«Жоқ, жоқ! - деди бирден, бойын тикледи,

Көз жиберди оңы менен солына.

Қыр дөгереқ қара тоғай айбатлы,

Қар борап тур.

Әлле қашшан ай батты.

Жолдың қапталында гөрдей гөне там,

Сонда келип Қурбан атын тоқтатты,

Гөне тамға барды баслап жолдасын,
 Қалың қардан тазалады жай қасын.
 Қолын үлеп, шырпы шақты, от жақты,
 Терип келип тораңғылдың шақасын.

Ауыл алыс,
 Таң атыуға тақалды,
 «Жылынайық, суұқаттық ғой» деп алды,
 Сөйтип, Қурбан нан шығарды қойнынан,
 Екеуі де тойғанынша жеп алды.

Уйытқып боран, қар боратар баса - бас,
 Қурбан тиклеп жолдасына қарамас.
 Бүрсеңлеп ол отыр тонға оранып,
 Ой үстине ой келеди аралас.

Ойлар Қурбан: «бул бир қолай жер екен,
 Тоғай иши, шет, меңиреу төр екен,
 Хәзир мынау муғаллимди жай етсем,
 Гүман етип ким маған не дер екен?»

Ойлар Ораз: «бул бир тәуір киси екен,
 Туйық минез, сөйлесиу де күш екен.
 Байғус ғана дийқан халқы бауырым,
 Өткен өмириң жылыуы жоқ қыс екен».

Ойлар Қурбан; «шөпшек терип турғанда,
 Не қылады көк желкеден урғанда?
 Сейтсем ғой мен еки сыйыр, бир ғунан,
 Әмет байдан алмайман ба құрғанда».

Ойлар Ораз; «ул - қызлары бар шығар,
 Өзи болса қайтпас қара нар шығар,

Бундай мықты адамларды оқытсаң,
Ушар, еркин томағасыз қаршыға».

Уйытқып боран, қар боратар баса - бас,
Қурбан тиклеп жолдасына қарамас.
Әллен ұақта «иним!» деди бет бурып,
Жүзінде тур күлки, уят аралас.

Муғаллим де кеўил бөлди жалт қарап,
Қурбан ойын биле алмады ол бирақ.
«Иним Ораз, гүналыман» деди ол,
Кейин бетин айта алмады қалтырап.

Ғайран болып, деди Ораз Қурбанға:
- Не өзи ол мысал гүна болғанда?
- Аўыр гүна, азғын өсек, ҳарам ой,
Ерер ме едим оған сана болғанда?

Адасқанның артына бак, не шара!
Намыссызбан, жүзим, кеўлим қап - қара,
Мен ҳәзир бир адасқан ийт мысалы,
Беттиң арын белге түйген бийшара,

Шайтанларға сатып намыс - арымды,
Жәбир берип, Жарға урып жанымды,
Досларым ким,
Душпаным ким?
Биле алмай,
Алды - артымды көре алмай, -
Төге жазлап қалдым мен ҳақ қаныңды.

Кеш гүнамды - деген гезде, жас жүрек,
Ойнап кетти тас тийгендей бир бөлек.
- Бул қандай гәп?
Айтың атап,

Не өзи?

Боранлы түн бундай хәзил не керек?

Деди Қурбан: - Мынаў адам суўқылдап,

Турыпты деп ойлайсаң ба қур алдап?

Олай емес, - деди

Турды орнынан,

Түси суўық қанжар қолда жарқылдап.

Бул не сумлық?

Беттен ары қашқан ба?

Сала жақ па жас жүрекке, жас жанға?

Дегендей - ақ гүрлеп даўыл, гүйилдеп

Қар тозаңын шашып атты аспанға.

Деди Қурбан: - Болып сениң кандарың,

Төпек едим сүттей таза қанларын.

Маған жолдас болған еди мынаў, - деп, -

Шанышты жерге ғарш еткизип қанжарын.

- Кешир иним,

Кешир меиң, баўырым!

Ийт Әметтиң даўлап жүрген даўының

Билдим бүгин кимлер ушын екенин,

Алдың меннен қараңғылық аўырын.

Сумлық жайлап суўмаңлаған сурқыя,

Салып жолды, баслап мени бир қыя.

Өзи менен бирге Әмет мени де

Билдим, ертең қылмақ екен зым - зыя,

Мақсети сол ийт Әметтиң мен ушын,

Қаршығаға дузақ қурмақ жем ушын,

Ендиги сөз:

Қурбан болсын бул жаным,

Елим ушын,
Ленин ушын,
Сен ушын!

Нәрестедей шырт уйқыдан сескенип,
Ояндым мен басыма хууыш - ес келип,
Көзимди аштың,
Устаз болдың сен маған,
Мә, қанжарым,
Усынаман мен саған,
Шәкиртиңнен болсын саған естелик!

Ғеш жоқ екен кеуіңде кир дәреги,
Оқығ екен толы журттың кереги.
Жасарт елди,
Оқыт жасты, аңласын,
Баяғыша қалмасын
Қарақалпақ дийқанының жүреги.

Тыңла достым,
Тыңла жолдас муғаллим!
Тыңла, мени оятқан сен күшлі үн.
Гүә болың үнсиз тоғай, айсыз түн,
Ғақығатшыл жолға түстим мен бүгин...

Дийқан көксин кернеди сол күшли үн,
Мыйық тартып турды сонда муғаллим.
Улып боран,
«Бул не уран, - дегендей, -
Ғазебимнен сескенбеген булар ким?»

Деди Ораз: - Жау тұлкиден сум болар,
Бирақ жаудың көзлерине қум толар.
Айдалада айға үрген төбетлер
Көштен қалып, жол бойында гүм болар.

Қанжар тутып, қанхорлықты кәр етпе,
 Есиңди жый, ерме, достым, Әметке,
 Колхоз саған хақықат жол,
 Кеңес сол,
 Көштен қалсаң қутлы мөкан дәме етпе.

Тағы талай гүреслер бар, ойлап қой,
 Тур қатарға, куралыңды сайлап қой,
 Бердим саған қанжарыңды қайтарып,
 Кек тутқанда жаўға қарсы қайрап қой,

Қыянетшил қыйсық тартар сазасын,
 Нурды ирkip, сала алмас саясын,
 Тағдириңди алмас қанжар шеше алмас,
 Гүрес даўылынан шығар қуяшың.

* * *

Қурбан сонда туўылғандай жаңадан,
 Муғаллимниң қолын қысты жалма - жан.
 Олар жолға түскенинде, шығыстан -
 Сәўлеленип атқан еди алтын таң.

ҚЫЯНЕТ

I

Бәхәр - бәхәр, жаным бәхәр мийманым,
 Гүлге безеп келсең Әмиў бойларын,
 Палўан қыздың күлкисиндей сыңқылдап,
 Бахыт сазын шалған гүмис суўларың.

Бәхәр - бәхәр - бахыт гүли бостаным,

Заўықланған сеннен кеўлим, жас жаным,
 Қушағыңда сазға, гүлге бөленип,
 Толып тасар Қарақалпақстаным.

Бәхәр - бәхәр, жұмыс қызып айнала,
 Солқылдаған сом көкирек кең дала.
 Көкте қуяш нур қуйғанда күлимлеп,
 Бирте - бирте көкшил дөнген сай - сала.

Кызып мийнет, жер баўыры солқылдап,
 Ұсыл топырақ аударылып бурқылдап,
 Гүркиреген сом денели трактор,
 Пазналары жылжып басып, жылтылдан;

Көкқуўалап ешки, сыйыр, қозы - ылақ,
 Қосық айтқан шопан даўысы құлдырап,
 Қосық, күлки, қус шаўқымы, тасқын суў.
 Тоғайда шуў, көлде қыйқыў, гүўде - гүў,
 Ерке бәхәр сазларына сал құлақ!

Кете алмассаң бир сүйсинип қарамай,
 Жаңа аўылға жарасықлы жаңа жай.
 Тур әнекей мектеп мысал бөбегин
 Баўырына басып күлген анадай.

Құрым басқан мешит емес, бул басқа,
 Ушар баллар сабақтан кеш қалмасқа,
 Жыңғыр - жыңғыр етип күлсе қоңыраў,
 Шыпырласып толар демде классқа.

Ықлас болмай жас қумары арта ма?
 Әдеп пенен отырысар партаға.
 Сәлем берип күтип алар устазын,
 Муғаллим де турар күлип ортада.

Күлимлеген жүзи бәхәр таңындай,
Шәкиртлерин жақсы көрген жанындай,
Балалардың кейпин аңлар күлимлеп,
Муғаллим де сүйкимли еди қаныңдай!

Жанга жайлы ағызады тил майын,
Қызық сөзли, түсиниўге дым қайым,
Хәр күни ол билип турар сорасып,
Бул кишкене досларының ҳал - жайын.

Бирақ, бүгин не себепли өзінде
Шаршағанлық көрине ме көзінде,
Қайырылған қара шашы пәрийшан,
Бир қайғының изи бардай жүзінде.

Қайғы басқан неге аппақ ажарын?
Наўқас келип қыйнады ма я жанын?
Муғаллимиң жандай сүйген жас жүрек,
Аңлайсад ба устазыңның қыялын?

Я бир қатты кейиснама алды ма?
Я кеўилине биреў таңба салды ма?
Партшөлкемниң жыйналысын шақырып,
Түни менен я уйқыдан қалды ма?

Драм кружок, ясли, - дейди, тынбайды,
Күнде барып клуб исин оңлайды.
Кеште және сабақ берер ликбезге,
Я жыйналыс... қулласы, көз жумбайды.

Көз жиберий іслер ушын алдағы,
Мектеп иси - тийкарғы ис қолдағы,
Партшөлкемге секретарь болған соң,
Оған шөггер гүллән истиң бир жағы.

Көзин жумса, тилеги сол ойдағы:
Колхозшыға көп тийгизиў пайданы.
Жаңа аўыл болса мысал қаладай,
Қызса гүрлеп мәденият майданы.

Атыз бетте газет оқып жүрген ким?
Ол да Ораз... Тынбас мине күни - түн.
Айтшы билсең, усындайдан жалығып,
Жәбирленип жабығып,
Әлле соннан шаршап жүр ме муғаллим?

Жоқ - жоқ! Ораз «исим мениң қанша» - деп –
Қыйланбайды, қайта алға өршелеп..
Халық бахтына байланыслы ис болса,
Қайтпайтуғын интеллигент - большевик. .

Сонда неге қайғы шегип жас жүрек,
Неге, сонда қабақ түйер тас - түнек?
– Тыңла, қане! Тыңла, жолдас оқыўшым,
Қайғысынан тез табайық бир дәрек:

II

Апрельдің айсыз түни аспанда
Геўгим тартты айды булыт басқанда.
Бир машина таўға минди зымырап,
Ұақыт қуптан мезгилинен асқанда.

Иште отыр үн қатпастан еки жан,
Бири шофер, екиншиси бир жанан,
Шофер дос та кесент бермес сулыўдың -
Шийрин ғана қыялына ойлаған.

Бахытлы деп сезип отыр қыз өзін,
Ойлайды хәм артта қалған колхозын.

Еске түсер сүйген ярды ойласа,
Соңғы сүйиу - ыссы қушақ, айсыз түн...

Ойлар сулыу: Төрткүл көрмеген қалам,
Слетқа да келген болса көп адам,
«Ортаға шық, сөйле», десе, сөз тауып,
Не айтаман, не сөйлеймен мен надан?

«Айтаман ба, «жүз килодан тердим» деп,
Таң атпастан «пахта атызға кирдим» деп,
Албырасам не қыламан қаулығып,
Жас жүрегим алып қашса дүрсилдеп?

Сөйлейин дә! Уялып не, хәлегим,
Тоқта, неге шәўкилдейди жүрегим?
Сөйлемесем, жерге таслап Ораздың –
Қойғаным - аў «сөйле» деген тилегин!

Гүлжан усылай толғанады, ойлайды,
Күшли сезим жас жүректе қайнайды.
Пахта тергиш бармақларын шашына –
Күлимсиреп орайды да ойнайды.

Усы гезде машина да зымырап,
«Уры сайға» түскен еди құлдырап,
Алды бөгет, тура қалды машина,
Бес адам тур тумлы - тустан қамалап.

Машинаны тутты алға жүргизбей,
Үндеспейди аўзын буўған өгиздей.
Шофер шықты ручкасын қолға алып,
Урды олар бас салып.
Тутты қызды бир аўыз сөз дегизбей.

Булқынды қыз көнбеймен деп «ойныңа»,

Аўзын таңды шаршы салып мойнына.
Ийттей талап қарсыласқан бир жанды,
Байлап алып Гүлжанды,
Сиңди барыи қараңғылық қойнына.

Ақ тәнине жара салды, ер батты,
Талды сулыў шыңғырды да дым қатты.
«Хош бол, Ораз!» деген соңғы даўысы
Тасқа соғып, жыраларды жаңлатты.

Турды шофер машинаға ход берди,
Тас бөгеттен ебин таўып өткерди,
Қустай ушты,
Барып түсти Төрткүлге,
Сол ақшамда сум хабарды жеткерди.

Түн ишинде арғымаққа ер салып,
Қыран қустай таў тәрепке сер салып,
Ғазеп пенен алты атлы Төрткүлден
Шықты сол күн муздай темир құрсанып.

Шымбайға да жетти хабар сол түни,
Муғаллимди ойландырып ҳәр күни,
Қыйнаған сол ар - намысын, жас жанын -
Усы еди мәселениң теркини.

Қурбан менен атқа минди жети ер,
Жолды баслап еки милиционер.
Арғымақлар жер тепсинип киснесип,
Омыраўдан ойма көбик ақты тер.

III

Мине үш күн муғаллим бир көз илип
Уйықламайды жүзде қайғы сезилип,

От ишинде өртенгендей намысы,
Хорланғандай жас жүреги езилип.

«Қал» деп Қурбап неге күйди, парт болды.
Бүгін Ораз «нәмәрт», басқа мәрт болды.
Күтилмегеи айралықтың азабы,
Қайыспастай жас кеўилге дәрт болды.

Кек жалыны кернесе де ерте - кеш,
Бул кишкене досларына сыр бермес,
Оқыў - ойын қуўған муңсыз гөдеклер,
Устазының бул қайғысын дым билмес.

ТАҰДАҒЫ АЙҚАС

I

Ораз аман келгеннен соң қаладан,
Әбден қорқып бул муғаллим баладан,
Мақсым, Әмет қармалаўға тал таппай, -
Қашқан еди бир ақшамда арадан.

Жыйнап барлық қашқын ярыў - жорасын,
Адамшылық ардан ашып арасын,
Баспашы боп, түн ишинде жол тосып,
Мәкан қылды Қара таўдың жырасын.

Қыз жөнинде Әмет алды хабарды,
Бир қуўанып, бир қызарып, бир жанды...
Машинаның жолын бөгеп ериксиз -
Солар еди алып кеткен Гүлжанды.

Сезбес сулыў арқадан ер батқанын,
Аққан қаны шашларына қатқанын.
Есин жыйды, билди сонда айнасыз

Аўзы қулыплы бир үңгирде жатқанын.

Таңның алды шүтик шыра жылтылдап,
Жанар еди. Бирден есик шыйқылдап,
Ашылды да кирди биреу - «шоқ сақал»,
Күлди жыртқыш дауыс пенен қарқылдап.

Жақынлады аш қасқырдай ырсылдап,
Көзи кеткен шығатындай тырсылдап.
«Муғаллимнің келиншеги қалайсыз?»
Деп кекетип күлип қойды мырсылдап.

Көргенде қыз «шоқша сақал» сарыны,
«Әмет!» деди, бир көргеннен таныды.
Қара көзде кеткендей от тутасып,
Лаулағандай болды кектиң жалыны.

Күлди Әмет Гүлжанға кеп асылды,
Қыз бир урды, - суу сепкендей басылды.

Г ү л ж а н

Тарт қолыңды қаныпезер көргенсиз,
Көнбеймен мен түсирсең де жасылды.
Жоғалды деп жүрсек сени қаяққа,
Азаматлық арды басып аяққа,
Усындай боп жүрип бе едиң, Әметбай,
Басшы болып гилең уры - саяққа?

«Мәртебеге» жетипти ғой қолыңыз,
Усы ма еди излеп тапқан жолыңыз?
Қутлы болсын жолды тосып, қан төгіп -
Жолаушыдан тартып алған тоныңыз...

Әмет

Сояйын ба сөйлеп турғап күйиңде?
 Шайнамастан жутайын ба, жийин бе?
 Мазақлайжақ адамыңды таўыпсаң,
 Не былшылдап турыпсаң?
 Отырғандай муғаллимнің үйинде.
 Аш көзиңди, турсаң хәзир қаяқта,
 Шашларыңды таплайын ба аяққа!

Гүлжан

Ғайўанлыққа мәс боп тасып - толдың ба?
 Кет, кет, жоғал! Турма мениң алдымда!
 Муғаллимнен кетсин өзиң садаға -
 Карағысыз елге, бала - шағаға -
 Адам етин жейтин ғайўан болдың ба?

Хәлек болма, тамағыңнан өтпеймен,
 Өткенде де босқа өтип кетпеймен.
 Анаў мениң елим, халқым, досларым,
 Жалманар бул басларың -
 Жалбарынып, сеннен мийрим күтпеймен,
 Сен хәзирше зорсаң маған. Бирақта,
 Ертең өзиң илинерсең дузаққа.

Әмет

Елди былғап динсизликке шатылды,ң,
 Ақыл айтсақ, қарсы оқ боп атылды,ң,
 «Оқыймыз» деп хаял - қызды азғырып,
 Бәрін жыйнап жаздырып,
 Ол да аздай ийт Оразға сатылды,ң.

Маған тарлық қылды туўған аўылым,

Ораз десең тастай қатар баўырым.
 Пышақ урып мойнын жулып кетпесем,
 Сол ойыма жетпесем,
 Түспей кетер үстимдеги аўырым,

Хәй, мийримсиз қанға кумар пышағым,
 Сал мойнына қыздың әжел ошағын.
 Есаплайын биринши кек қайтты деп,
 Жатсын жайып қара жерге қушағын!

Умтылды Әмет қанжар ойнап қолында,
 Аңламады не бар оңлы - солында.
 Бирақ тоқтап қалды қолы, пышағы –
 Жоқарыға көтерилген қалында.

Түсиниксиз болып кетти бир айқас,
 Әметти дым албыратты зор шайқас,
 Бүгирлетип басқан биреў Әметти –
 «Әкел, жаным - деп бақырды - жумыр тас».

Бул қандай жан - биле алмай Гүлжан да,
 Не де болса жәрдем берди бул жанға,
 Тас әкелди, жаўыз Әмет тырып етпей,
 Жатты гүм боп төбеттей,
 Уртына тас салып, аўзын буўғанда.

Буғаўланған жыртқыш аңдай булқынып,
 Жатты Әмет тасты шайнап жулқынып,
 Таныс емес адам қызға созып қол,
 «Жүриң берман» деди ол, -
 Гүлжан қызға мыйық тартып бир күлип.

Гүлжан турып Әметке бир салды кез,
 «Бизге салған қақпаныңа келдің гез,
 Қашсаңдағы усылай сениң тағдириң,

Тифиў».. деди, сыртқа атып шықты тез.

Әмет минген Боз тарланды ойнатып,
 Минди сулыў полат суўлық шайнатып.
 Бахыт па я бахытсызлық... Қыз ҳайран,
 Тартып кетти еки жан –
 Ат туяғы таўдың тасын жаңлатып.

II

Шолпан нур қойнына сиңип кеткенде,
 Таң ағарды сонда шығыс беттен де...
 Мөлдир суўы мөлт - мөлт еткен бир булақ,
 Түсти олар сол булаққа жеткенде.

Ким екен ол, жол баслаўшы бул киси,
 Неге ойнар бет аўзында күлкиси?
 Орта бойлы, селдир сақал, қызыл жүз,
 Биреўлерге... усап тур ғой түр - түси.

Мине аттан түсти булақ басына,
 Қара мылтық сүйелдиғой қасына,
 Суўға қанып, шылым шегип отырып,
 Деди қызға: «Айт қарағым, жасырма.

Қайдан ушып келип түстиң дузаққа,
 Қалайынша тап болдың бул азапқа?
 Атыңды айт, жөниңди айт, қарындас.
 «Өскен жериң жақын ба я узақ па?

Деди Гүлжан: «Шыққан мәканым Шымбай,
 Көрмеп едик ҳийлелерди биз бундай.
 Атым Гүлжан, Арзы көлде аўылым,
 Бексыйықлы дийқан атам Турғанбай.

Тап жаңағы қара үңгир қойнында
 Буғаўланып буўылған жан қолыңда,
 Аш қасқырдай аран ашып урынып,
 Колхоз ишин иритпек боп бүлинип,
 Жан саўғалап қашқан еди соңында.

Елден безып, таўды гезип қанлы аўыз,
 Баспашы болып жүрген екен сол жаўыз.
 Уры сайда машинаны қамалап,
 Бизди тутты сол қан ишер жалмаўыз».

Колхозға да сансыз тийген зияны,
 Бир басына болды еки ҳаялы.
 Ғарры ийттей нәпсин ашып уялмай,
 Биздедағы болған еди қыялы.

Пахтакешлер слетына - Төрткүлге
 Кешейиллеп баратканем сол түнде...
 Тири болса болар еди шоферим,
 Әлле өлди сол айқастың ишинде.

Жолды тосып жолаўшыны қамаса,
 Тартып жаза, көрер еле «тамаша»...
 Айып көрмең, сөйлең енди өзиңиз –
 Қайдан жүрген едиңиз,
 Усылардың бирисиз бе ямаса?»

Дегенинде ол киси де бир күлип,
 Әжепсинип, турды бираз иркилип, -
 Олай деме бизди, Гүлжан қарағым,
 Бизден аўлақ жол аңлыған тұлкилик.

Көрдиң бе я көрмедиң бе, бул жағын –
 Биле алмадым. Назарханда турағым.
 «Еркин қарақалпақ» деген колхоз бар,

Сол колхоздың сақшысы едим, қарағым.

Атым Тплеп, кийик аўлап жүрипем,
Түнге қалып, атты ертлеп турыпем.
Бир топ атлы өтип кетти тусымнан -
Сол үңгирге бет алғанын көрипем.

Бир бийиктен көрип турдым сығалап,
Тас үңгирге кирди сени арқалап,
Сени таслап беккем қулып урды да,
Гүбирлесип турды да,
Тағы тартты бир төбени жағалап.

Қулып берик екен - дәме етпедим есиктен.
Қағып едим - жан болмады еситкен.
Қыя таста мылтығымды қолға алып,
Аңлып жаттым сер салып,
«Таң атты ғой, неге олар кешиккен?»

Деп жатырсам, тап баяғы жырадан
Таң алдында келди олардан бир адам.
Атты байлап кирди ишке абайлап,
Тәүекел деп, алысыўға бел байлап,
Илескеним еди ғой сол арадан...

Тыңлап турдым барлығын да сөзиниң,
Сенде кеги бар қусайды өзиниң.
«Муғаллим» деп қақсады ғой соншама,
Ким еди сол отын алған көзиниң?

Қызыл пайда болды қыздың түсинде,
Сөйлер, лекин, сыр бермеген пишинде.
- Аты Ораз Дәўлетбаев, Қыпшақтан -
Барған еди январьдың ишинде.

Тым - тырыслық даўам етти биразға,
Деди мерген: «Рас - ақ сол Ораз ба?
Аман - есен жүр екен ғой баўырым,
Жибермеди аў бир жапырақ қағаз да.

Қос дәнедей шығып едик ханадан,
Бир емишек емип едик анадан.
Шымбай бетте ағартыўда ислеўге
Кетип еди буйрық алып жаңадан,

Аман - есен көрсең барып инимди,
(Хат жазыўға жоқ ғой қағаз - қалем де)
Жазға таман мен де барыи қайтаман,
Көрискенше дуўай - дуўай сәлем де.

Қане енди босқа турыў жарамас,
Ўақыт қыстаў, жағдайға қарамас,
Бүгин түсте ашылады слет та.
Қамшыны тез ур атқа,
Күн шықпастан жолаўшыға аралас.

Жолың болсын! Кеңнен серме қанатты,
Хош қарағым, - деди, қолын узатты,
- Хош, рахмет. Биз күтемиз ел бетте,
Жазда барың әлбетте, -
Деп шығысқа бурды тезден қыз атты,

Азат қыздың кеўли суўдан шалқыды,
Тартты атқа жез баўырдақ қамшыны,
Турды мерген қыз қарасын гүзетип,
Аттың ерин дүзетип,
Беттен сүйип таўдың таңғы салқыны.

III

Түстен кейин сабақ баслап жаңадан,
Тапсырманы тексерип бир баладан –
Турған гезде муғаллимди класстан
Есик қағып шақырады бир адам...

Деди Қурбан: - Утып шықтық «ойында»,
Душпанлардың қанын қуйдық қойнына.
Он үш атлы екен Әмет баслаған,
Тауда буққы таслаған,
Туттық бәрін, «Ашшы сайдың» бойында.

Төрткүлден де келгеп екен алты атлы,
Бизлер менен бир қатарда оқ атты.
Мынау Жәлий баспашының үшеуін
Үш оқ пенен турған жерде сулатты,

Тау қойнынан аштық қойған қөмнгин,
Сойғап екен малдың сайлап семизин,
Өмир, өлим арпалысқан айқаста
Бир оқ жеди - өлди Әмет өгизиң.

Тилеп деген жигит аңда жүр екен,
Жаудан қайтпайтуғын нағыз нар екен?
Мергенликте таңландырды талайды,
Сени көп - көп сорайды,
Сениң менен жандай тууысқан екен.

Таңланды Ораз: - Не, не? Тилеп дедиң бе?
Ауа, Тилеп, бир анадан едиң бе?
Өкпелейди. Сәлем айтты қысып қол,
Усы жазда келетуғын болды ол,
Келгели хат жаза алмаған едиң бе?

Аға солай, ағам еди тууысқан,
Соннан кейин?

- Шыға келди қууыстан,
Сөйлестик биз. Әжел менен шайқасып,
Гүлжан ушын Әмет пенен айқасып,
Құтқарыпты қанлы тырнақ ууыстан.

- Әмет урлап минип кеткен боз тарлан,
Соны минип кеткен екен ол арман.
Сол айқаста буғау қыйып, ер батып,
Жараланған дейди Гүлжан сол қолдан.

Сур қанжарды қайрап кектиң тауына,
Салсам деген едим колхоз жауына.
Айтқанымдай сол сөзимнен бир шықтым,
Оң жанбастан бир суқтым,
Мақсым келип иликкенде ауыма,

Бәрин туттық, төрт баспашы жарадар,
Бизиң менен келе алмады барабар,
Көптиң күши - тау сууының тасқыны,
Қарсыласып қайсындай күш тура алар, -

Дегенинде болды Ораз шадыман,
Йош дәрьясы қағлағандай сағадан,
Жигитлерге алғыс айтып қол қысып,
«Мениң қайтпас мәртлерім» деп толықсып,
Құрбанды кеп қушақлады жаңадан.

АРЗЫГҮЛ БАЛЛАДАСЫ

Қандай сулыұ жупар ийисли жаз айы:
Жазда мен де сөз арнасын қазайын.
Мыс қазандай қайнағанда саратан,
Берилмей ме қыс тоқсанның сазайы?

Сәскеликке ұақыт қалған шамалы,
Шық пуўласар, «елп» етпеген самалы.
Жерди қушқан еркин мийнет ышқында
Кеўил шалқып, ушқан адам қыялы.

Көмкерилип көзди тартқан кәк егис,
Тербелисип басып былғар теп - тегис,
Қайтпас мийнет - қатты қоллы тәбият,
Арпалысқан қызғын гүрес, өшегис.

Салмаларда суў ағады қулдырап,
Пахталарда сансыз түйме сылдырап,
Кетпен урған қыз - келиншек басында
Жипек шаршы нур қушады булдырап,

Каналда суў астын - үстин лепирип,
Айдынында ақ шабақлар секирип,
Гүркиреген «Пахта абадтың» тарнаўы
Қазан толы сүттей тасып, көпирип...

Жасыл жапырақ жайған көкли орманым,
Есимде бар талай ойнап барғаным,
Тоғай түси тоты қустың пәриндей
Көрмейсең бе мың кубылып турғанын!

Қалай ушар бунда бұлбил сайрамай,
Қайтип шыдар еркин кеўлиң жайнамай!
Қарсы алдында мөлдиреген Арзы көл,
Гүлге безеп орнатылған айнадай.

Ерке Әмиў, қарақалпақ еллери,
Колхозымның усы гөззал жерлери,
Усы жерде талай терин сыпырған
Мынаў жүрген хақ мийнеттиң ерлери.

Ай нурына мүлгип айдың түнлери.
Заўық бағышлап түрли қустың үнлери,
Усы жерде, усы көлдің бойында
Нешелердің өткен жаслық күнлери.

Булақ сести қыял тербеп сылдырап,
Ай сәўлеси суў бетинде қалтырап,
Талай жаслар түн қойнында урланып,
Усы жерде ярын күткен албырап.

Қосық даўысы қалғығанда алыстан,
Жас кеўилде ышқы оты алысқан
Усы жерде жамбаслаған жас шайыр,
Талай сапар муза менен табысқан.

Бурын бунда тоғай мүлгип, сел басып,
Азғын шөплер тораңғылға тырмасып,
Булақ суўы көз жасындай мөлтилдеп, -
Көлдің суўы қайғы менен сырласып. -

Муңлы еди ерке бұлбил намасы,
Өскен гүлдің болмады ҳеш панасы.
Гүжим өсти қуў сырықтай қуўарып,
Адамзатқа ҳәз бермеди саясы.

Мине, бүгин ғыр әтирап жайнаған,
Тамылжытып таң бұлбили сайраған,
Көрдің бе сен, Арзы көлдің бойында,
Бүгин турмыс масайраған, қайнаған?

Күн күлгенде алтын нурға малынып,
Гүлжан сонда әлле кимди сағынып,
Қойдыдағы қолындағы кетпенин,
Отырды қыз жасыл жапырақ жамылып.

Жүз қубылып сайрай берди бүлбил де,
 Гүлжан ойшаң көзин салды бир гүлге,
 Жүйрик қыял қызды артқа жетелеп,
 Арзыгүлдің сырын салды кеуілге.

Шыт кәйлектиң жағасынан жел кирип,
 Сыйпар бірақ, аянышлы түр кирип -
 Ойланды ол. Қыялына тереңде, -
 Отырғандай болды бир қыз телмирип.

Қыз тып - тыныш ойға батып қалды да,
 Бир бурымын артқа қағып салды да,
 Суўға қолын апарғанда еңкейип,
 Бир дана гүл түсти келип алдына.

Албырап қыз бетин бурды жалма - жан,
 Гүл жай ғана кетти ығып армаған,
 Ақша жүзге қан жыйылып, мысалы -
 Хабар берди жаңа пискен алмадан.

Қара, әне, албыраған жүзлери,
 Қандай сулыў ойнақшыған көзлери,
 Еситилер, тыңла әне ашыўлы -
 «Ким өзи» деп сыбырланған сөзлери.

Қашпақ болып қаймыққанда қылт етип,
 Тағы бир гүл түсти суўға «шылп» етип,
 Қыз жөнелди. Бірақ, жигит бир ғарғып -
 Ақ билектен тутты келип «шырп» етип.

- Жибер Ораз, усының да әдет пе?
 - Гүл қаяқта? - Қара, әне, суў бетке!
 Тастадың ғой, өз қолыңнан бердің бе?
 (Жигит ерни бара қалды бир бетке).

Төсин басып, қаймыққанда қыз шаққан,
Жигит қолы белге оралды оң жақтан,
Ақырында жууасыған жас жүрек
Орын алды әсте ыссы қушақтан.

Дүрс - дүрс етип барып жүрек басылды,
Ақ билеклер мойнына да асылды.
Асау кеуил тилге келип жайласып,
Сөзге келди, қыздың кеули ашылды.

Жаслар сәўбетине гүлдер ийди бас,
Тораңғыллар жапты оларға көк липас,
Жарасықлы жанға жайлы сөз бенен –
Хәзиллесип отыр, әне, еки жас.

Бир мәхәлде айтты Ораз Гүлжанға:
Бурын бунда бир хәдийсе болған ба?
Билесең бе әңгимесин Арзының?
Айтып берши, - деп қыйылып турғанда, -

Мөлдпр суўға сулыў бир көз таслады,
Гүл жүзикли қолдан жигит услады.
Жамбаслады көл бойында еки жас,
Гүлжан сол бир әңгимени баслады:

* * *

Бир заманда Узақ деген бай болып,
Өткен еди төрт түлиги сай болып,
Қамшы таўлап,
 адам аўлап,
 ел жаўлап,
Оған хеш ким келмептимис тай болып.

Ашыў қысса көзлеринде от жанып,
 Қахәрленсе қамшысынан қан тамып,
 Зулымлығын өткерипти өлгенше,
 Билер екен аўылдағы бар халық.

Муўса ғарры хәм де кемпир Қырмызы,
 Болды олардың Арзы деген бир қызы.
 Сулыўлықта түнде шықса далаға,
 Тақланғандай еди көктің жулдызы.

Сөз маржанын дизген шайыр - шийрин тил,
 Даўысына таңланыпты хәр бүлбил.
 Өткергенде он жетинши бәхәрди
 Түсти бөксесине шашлары сүмбил.

Көзи түскен көркке бенде болғандай,
 Әлипайым келген минези қандай,
 Аппақ тиси ай нурына шағылысып,
 Аўзын ашса турар дизген маржандай.

Жүрегінде сақлап намысын - арын,
 Жүргенинде тилден төгип муң - зарын,
 Хәтте оны көрсе кемпир - ғаррылар
 Еслер еди ессиз жаслық шағларын.

Көп жигитлер көрип өзін тута алмай,
 Көрген менен сөз айтыўға бата алмай,
 Не жигитлер жүрегінде от жанды,
 Төсегінде тыныш уйықлап жата алмай.

Ғам қайғысын қара шаштан узайтқан,
 Түн ишинде қосық даўысы қыз айтқан –
 Дөңбекшитип кемпир - шалды оятып,
 Елжиретип көп қызларды муңайтқан.

Сол Арзыны тоқаллыққа алыўды,
 Ойлап Узақ көп жумсады қарыўды.
 Малға жығып сорлы қыздың атасын,
 Бир күни ол алып кетти арыўды.

Қыз дәўраны өтти мысал көрген түс,
 Ҳеш нәтийже шығармады өшегис.
 Талап излеп кеткен яры Қаражан.
 (Кетпегенде қолдан келмек қандай ис?)

Сорлы қыздың жаны қайдан жай табар,
 Қаражан деп көзлеринен қан ағар,
 Сегиз айда «жоқарыда» Қаражан -
 Өлди деген еситнлди сум хабар.

Узақбайдай ғарры ийттиң азабын –
 Арқалады қайғы басып қабағын.
 Күнде дөхмет, күнде қорлық, Арзыгүл –
 Тарта алмады аўыр турмыс азабын.

Күнлер өтти. Ерkinликти сағынып,
 Ҳәсирет шекти жас кеўили жабығып.
 Бир ақшамы көл бойына келди қыз,
 Айсыз түннен қара жаўлық жамылып.

Бир түн еди көкти булыт қаплаған,
 Әлле қандай перделеп сыр сақлаған.
 «Арзы келди, Арзы келди» дегендей,
 Көл қуслары шуўлап тыным таппаған.

Таппас сулыў дәртлериниң даўасын,
 Елестирмес гүздиң ызғар ҳаўасын.
 Тур жағада жасыл түскен ағаштай,
 Жел тербетип оның муңлы намасын.

Шерли нама кеўил шерин молайтқан,
Бул қосықты соннан бери ел айтқан.
Сол бир күнде суў бойында сыңсытып,
Бул қосықты ядлап қалып көл айтқан.

Бул наманы бұлбил тыңлап таңдағы,
Кулақ түрген қырды гезген аңдағы.
Ел аўзында ертеқ болып жөнелген
Мынаў еди қыз қосығы сондағы:

«Тар қапесте өскен сорлы Арзыман,
Басларыма қайғы салды тар заман,
Ойнап өскен бирадарлар бол аман,
Алыс жолға сапар шектим мен бүгин.

Жүрек баўырым лала яңлы қан болып,
Қара шашым тозды пәрийшан болып,
Көзим жасқа, кеўлим хәсиретке толып,
Қарымай белимди бүктим мен бүгин.

Анам мени бай қызына теңгерди,
Атам сорлы мени малдан кем көрди,
Зар жыласам көзде жасым ким керди?
Көзимнен қанлы жас төктим мен бүгин.

Он сегизде түстим залым Узаққа,
Ийт Узақбай салды мени дозаққа,
Урып - соғып күнде қойып азапқа,
Сабыр дәрўазасын жықтым мен бүгин.

Анам қалды, алып кетти үйимнен,
Жас тәниме суўық етти кийимнен,
Бәйбише ғарғысы тести мийымды
Бул зарлы заманнан кештим мен бүгин.

Отырсам басыма, турсам аяқтан,
Ұасыл тәним жара болды таяқтан,
Кийик едим, таслар қақты туяқтан,
Кайтып келмес жолға түстим мен бүгин.

Жазықсыздан сүйеклерим күйретип,
Жас тәниме алмас қанжар түйретип,
Ол да аздай урды аў атқа сүйретип,
Бул жерлерге зорға жеттим мен бүгин.

Сорлы көрким бул әлемге өрт салған,
Жас жанлардың жүрегине дөрт салған,
Қайда жарлы қызын бахытсыз қылған,
Дүньядан қол былғап кеттим мен бүгин.

Турған жерим терең суўдың жағасы,
Көринбейди өз үйимнің қарасы.
Ұайўан екен көргенсиздің баласы,
Әжел ағыўынан иштим мен бүгин.

Күн туўғанда сол залымға оқ атың,
Қайғы дойнағынан сынды тақатым.
Келди, дослар, хош айтысыў саатым,
Жанған шырақ едим, өштим мен бүгин.

Хош елатым, хош досларым жанажан,
Ұош бол енди ақ сүт берген анажан,
Уйықла тыныш, сүйген ярым Қаражан,
Дүньядан әрманлы өттим мен бүгин.

Неше жанлар биздей қорлықта өткен,
Аққыў едим айдынында ержеткен,
Ал қушаққа, ұасыл көлим, сүй беттен,
Қойныңа өзимди аттым мен бүгин!...»

Суў қойнына өзін атты Арзыгүл,
Бир ышқынып қалды хош қаўаз бұлбил.
Жан - жаныўардан жасырғандай Арзыны,
Сыйқырланып тынып жатты сырлы көл.

Ерке қыздан айырылып ел қалды.
Ақ маралын қушып терең көл қалды.
«Өлди - өлди» дөп сыбырлап шөплерге,
Қыр қойнында ызың қағып жел қалды.

Елди оятты суўдан шыққан жаңғырық,
Қырды оятты ашшы даўыс жаңғырып.
Қыздың муңын айтып жылап тынымсыз,
Айдалаға кетти самал қаңғырып.

Турды даўыл жалт - жулт ойнап найзағай,
Атқан оқ боп булытты тести найзадай.
Муңлы гүлдер басын ийип муңайып,
Бұлбил қалды бир өмирге сайрамай.

Көл бойында төгип көзлердің жасын,
Ел жоқлапты сүйип туўған баласын.
Соннан бери Арзы қыздың атына
Қойған екен аўыл көлин, даласын.

Мине, солай бир заманда бул жерде,
Бийшара қыз қаңғырыпты түнлерде.
Аянышлы муң түседі ядыңа.
Елеслетсең сол бир қара күнлерди.

Дегенинде еки кеўил елжиреп,
«Сырларым кеп, уғар болсаң кел, жүрек»
Дегендей ақ Арзы көлдің айдыны
Тал саясын жамылып тур мөлдиреп.

Он төртинен туўған айдай жамалы,
 Қыздың шашын желпип жупар самалы.
 Бойын кернеп тасқын ғайрат, қуаныш,
 Шарықлады палўан қыздың қыялы.

Елге ырыс, ерге қуўат, сән берген,
 Колхозымның талмас билек қызы сен,
 О, сен арыў Арзыгүлдің әўлады,
 Мен де сени шын кеўилден сүйемен.

Халқың менен айдын жолға атланып,
 Сайра, жаным, саз намаға шадланып.
 Сениң намаң қуўаныштың намасы,
 Елди гезер тилден - тилге ядланып...

УШЫРАСЫҰ

I

Секунд соғып саат сести шыртылдап,
 Стрелка шабандоздай жылпылдап,
 Нешше бәхәр, нешше ай да, нешше күн,
 Шад өмирден берип үн,
 Өтип атты тусымыздан шырпылдап.

Айлар қызық - өткен өмир бәхәри,
 Күнлер қызып иске кеши - сәхәри,
 Күшлер бузып ески турмыс есигин,
 Шадлық озып, кетти турмыс зәхәри,

Өмир гүллеп шешек атты құлпырый,
 Жер гүленди мың құбылып, түр кирип
 Аўыл гүллеп ғурғынласып хожалық,
 Халық шадланды жаңа турмыс гүркиреп.

Бала бақша, мектеп, клуб сарайы,
 Болды аўылда мәденият орайы.
 Билимленген қыз - жаўанның көркіндей,
 Жайнап кетти колхозлы аўыл шырайы.

Нәлше өсти жапырақ жайып, гүл жайып,
 Ораз келген жылғы баллар улғайып,
 «Таза күште» мектеп билим ошағы,
 Жас әўладлар менен толды қушағы.
 Көркин көрип, қане үнин тыңлайық.

Жаңа турмыс жаңа аўылға ылайық,
 Саялардан салқын ләззет алайық,
 Кел оқыўшым, Арзыгүлдің аўылы
 Жаңарыпты, сайран етип барайық!

Мынаў бийик Арзы көлдің жағасы,
 Анаў шоқ тал Пахтаабаттың сағасы,
 Мынаў аўыл көк жапырақ жамылған,
 Жолды басқан қалың терек саясы.

Мынаў не жай?

- Бул колхоздың кеңсеси,
- Гүлленген бағ мынаў оң жақ еңсеси. –
- Ал мынаў ше?
- Көрмейсең бе жазыўын?
- Ұә, түсиндим... Еситилди қыз сеси
- Клуб екен. Ал мына жай монша ма?
- Әйтеўирде пухталапты аў соншама.
- Мынаў мектеп, анаў бала бақшасы,
- Тап қатырып сулыўлаған қаншама.
- Мынаў дүкан,
- Дүканшы ким?
- Турғанбай.
- Саўатсыз ғой... басқа адам қурғандай?

Жоқ, ликбезден саўат ашты, ол ҳәзир -
Ийни келсе бухгалтер де болғандай.

- Оҳо, ғарры келген шығар биразға!
- Келген шығар...
- Қызы ислей ме колхозда?
- Бригадир болды быйыл. - Усыннан –
Үш жыл бурын қосылысты Оразға.
- Ораз қайда? - Мектепте ғой баяғы.
- Мине мектеп бағы буннан буяғы.
- Баслаўыш па,,?
- Жоқ, ол ҳәзир кеңейип,
Жети жыллық мектеп болды аяғы.

- Мине келдик, қара қандай тамаша!
Рас, достым, көз тоймастай қараса.
- Директоры Дәўлетбаев сиз айтқан, -
Көрейик пе мектеп ишин ямаса?
- Мине қызық, мектеп иши безелген –
Баяғыдан пүткил басқа, - дүзелген.
Кең терезе, жылтыр есик, тахта пол,
Дийўал аппақ, гирбиң түссе көз илген.

- Сәлем, Сизге жас әўладлар жаңадан,
Жаңа заман перзентлери - жаңа адам!
Сәлем сизге ҳұрметли дос муғаллим –
Көптен таныс Дәўлетбаев жанажан!

Айтың қане, ислер қалай, ҳал қалай?
Көрмегели жыллар өтти бир талай?
Биз бир нәрсе жазып едик бир гезде,
Деп жүрмеңиз «умытты ма, бул қалай?»

- Миннетдарман. Күтә жақсы турамыз,
Дем алыңлар. Биз де ҳәзир. боламыз,
Бир сааттан сабақ питер тарқасып,

Үйге барып жайласып,
Хәзлесемиз, сөз дүканын қурамыз.

II

Мине келдик муғаллимнің жайына,
Тийген екен бир гүлистан пайына,
Ораз отыр Клараны ойнатып,
Гүлжан жеңгей айналысқан шайына,

Төрде еки сым кровать солқылдап,
Оң қапталда мақбал диван былқылдап,
Аспа шыра масаладай жайнайды,
Еки жақлы айна турған жарқырап,

Гүлжан жеңгей жууап урар күлимлеп,
Томсыраймас ишимдегин билиң деп.
Гейде сүйіп Клараны емизип,
Табысларын айтып берер биримлеп.

«Солай қайним» - деди жыллы жүз бенен,
Қыйылады күлимлеген көз бенен,
Гейде қыстар аўқат жеўге бизди де,
Оразды да илип қояр сөз бенен.

Тық - тық етти есик, хәмме қарады.
Сыртта биреў «мүмкин бе?» деп сорады.
- Пожалуйста!»
Баслық Сейтим, Қурбан да
Келди, Гүрриң қызды және булманда.
Ақты бурқып ўақты хошлық шабабы.

Заўықлы күлки кеўилди ашып, тазартып,
Стаканды алар баслық қумартып,
Қурбан муртын сыйпар, сонда муғаллим –

Сөзин жалғар папиросын бир тартып.

- ...Солай дослар, турмысымыз абадан,
Абаданлық ақты бурқып сағадан.
Соңғы жылы Ларабадтың бойынан
Үш жүз гектар бозды аштық жаңадан.

Хәр күн табысларға жол тутпақтамыз,
Бир жүз отыз өткен жылғы пахтамыз.
Складлар дәнге, маллар қораға,
Толғаннан соң кемтаршылық бола ма?
Мақтасаңыз бул баслықты мақтаңыз -

Деп баслықты қағар күлип арқадан,
- Қурбан аға, көп мақтаўдан қорқаман –
Дейди Сейтим, күлки қызар тағыда,
Сөзин жалғап кетер Ораз қайтадан:

«Быйыл тегис болдық поселкаласып,
Мәденият жаңа аўылға минасып.
Жерден, суўдан тамтарыслық сап болды,
Жатпаймыз ҳеш бурынғыдай таласып.

Қурылыс хәр ўақ қалмас бизде пәсеңлеп,
Емлеўхаиа, мектеп салдық хәсемлеп,
Қапталында кулпы дөнген бағы бар,
Майданшасы тағы бар.
Мәденият гүлленбекте күн - күнлеп.

Өзимизден қанигелер ержетти,
Коммунистлер саны отызға жетти.
Өткен жылы усы жерден питкерип,
Бес қыз, онбир бала оқыўға кетти.

Жаслар қолға китап тутты ғалаба,

Оқышымыз барды үш жүз балаға,
Питкергенлер хәр жыл сайын көбейип,
Дауам етип оқып атыр қалада.

Ағартыў жумысы хәўиж алмақта,
Жасыў - ғарры китапқа көз салмақта!
Кешки ликбез көпке калем услатып,
Саўатлылар күнде өсип бармақта.

Жақсы нийет өсип атыр санамыз,
Әне клуб, әне китапханамыз.
Газет оқып, кеште драмкружоктын –
Тамашасын тағы көрип турамыз.

Әне монша, түссен денең балқыйды,
Әне қайық - Арзыкөлде қалқыйды.
Әнекей бағ тамылжыған мийўасы.
Дәўлетли ел усылайынша шалқыйды.

Усылай дослар, хәзирги ҳал - жайымыз,
Оңнан қуяш, солдан туўған айымыз,
Айтып болдым... Баслық қане мүлғиме,
Суўып кетти алдыңызда «шайыңыз»...

Басқыласпа күлки үсти - үстине,
Кетти шағлап патефонның сести де.
Турды баслық, шадлық пенен сөйледі...
Тағы қуйды, бир рюмка ишти де:

- Хаўа дослар, ерден ердиң парқы бар,
Ердиң исин бақалайтуғын халқы бар.
Бул турмысты орнатыўда, жолдастар, -
Муғаллимниң өшпейтуғын даңқы бар,

Мектеп ашты дәслеп бунда келген сон,

Беккемледі мәденият иргесін.
 Ұарам қоллы ұарамының нешшесін –
 Әшкаралап, жулды қара пердесін.

Ликбез ашып, большевикше жарыққа –
 Жол баслады, хат танытты халыққа,
 Тәрбиялап көп қаниге жасларды,
 Жеткеристи «Таза күшти» даңққа.

Ол бизге де устаз, айтсам мен ұағын,
 Мине дослар, мине, Гүлжан қарағым.
 Сонын ушын саўлығына Ораздың
 Кел ишейик куўаныштың шарабын!

Усылайынша баслық сөзин болғанда,
 Кесе ұаўаз берди шағлап солманда.
 Ораз ишип алғыс айтып болды да,
 Клараны сүйип - сүйип алды да,
 Бир қызарып қарап қойды Гүлжанға.

САЙРАН

Сәлем дослар - сөз тыңлаған халайық,
 Қанша құрмет болса сизге ылайық.
 Сәлем сизге, сәлем жолдас оқыўшым!
 Жүриң, қане, «Таза күшке» барайык!

Ұәр күн сайын сиз түсесиз ойыма,
 Бардыңыз ба бүгин колхоз тойына?
 Кимлер екен хорға басқан қуўанып,
 Жүр барайық жаңа канал бойына.

Татлы турмыс қайнар, әне, түн демей,
 Ай жүзеди көкте аппақ теңгедей.
 Жел де бүгин қытықлайды кеўилди,

Бийкеш пенен ҳэзиллескен жеңгедей.

Ерге сыншы туўған халқы данасы,
Улын сүйер өсирген ел - анасы.
Жаңа ғана «Таза күш» те той болды,
Оқыўдан келген соң көп қыз, баласы.

Олар аўылын көптен бери көрмеген,
Көз ойнатар таңланысқан түр менен.
Тойдан шығып канал бойын сайранлап,
Колхоз түнин безеп шадлы жыр менен, -

Куўанышлы қурбы менен қурдастар,
Ортасында муғаллими жол баслар.
Өмир ағысын көз алдыңа келтирип,
Пахта абадтың суўы бурқып ҳалласлар.

Гүлжан барар, оң қолында гүл дәсте,
Узақларға көз таслайды ол әсте.
Баслық Сейтим, Қурбан, Дәўлет, Бағдагүл,
Бәри де бар. Тойда болған бул кеште.

Ойын - заўық пенен жаслар гүўлеп жүр,
Кәриймалар қосық айтып бийлеп жүр,
Баслық, Қурбан жаңа келген досларға,
Қолын силтеп бир нәрселер сөйлеп жүр.

Гүлжан, мине, төрт баланың анасы,
Оқып келген Қурбанның да баласы,
Колхозшылар, студентлер, муғаллим,
Сайран етип усы түн,
Түнди безеп қуўаныштың намасы.

Саз даўыслы гармонға да тил питкен,
Кең даланы сазға бөлеп мүлгиткен.

Түн хаўасын тербендирген шадлы үн
Тереклерге қонған қусты үркіткен.

Жас әўладты көзден өткіз биримлеп:
Әзийма қыз врач болды бүгин кеп,
Әбдимурат архитектор бийиктен –
Поселкаға кәз жиберер күлимлеп.

Бес ярым жыл оқып Ленинградта,
Инженер боп келди бүгин Мурат та,
Кең жаўырынлы колхозлы аўыл даласы,
«Қандай байлық» дейди күлип Абатқа.

Үш жыл бойы бунда муғаллим Абат,
Ақ кеўилли, комсомол, шын азамат,
Жас дирижер Әбдиўәлий гармонды –
Басып - басып жаңғыртады, кеўил шад.

Ел перзенги еркин өсип баратқан,
Жүрегінде илим нурын тутатқан,
Және де бар арасында жас шайыр,
Диплом алын қайтқан институттан.

Ол жас талант қалем алып толғанған,
Мен де оған көптен таныс болғанман,
Устазына арнап жазған қосығын,
Поэмаға пролог қып алғанман!

Билим берип көзин ашқан бираздың
Хұрметине алғыс болсын устаздың,
Усы айтқан әўладлардың бәри де,
Ең дәслепки оқыўшысы Ораздың.

Суў қадирын шөллеп жатқан жер билер.
Устаз қадирын саўат ашқан ел билер,

Колхозшылар, студентлер бәри де –
Муғаллимди гүлге бөлеп еркелер.

Алғыс айтар дәсте - дәсте гүл тосып,
Қосық айтар көп даўысын бир қосып,
Усы жырды қызлар айтқан бир гезде,
Бул « - Муғаллим бала» деген бир қосық.

Ораз дәслеп Арзы аўлына келгенде,
Қызлар айтқан буны пахта тергенде,
Әбдиүәлий алғыс алған бир мәхәл,
Бул қосыққа нама таўып бергенде.

Сулыў қосық аўыл бойлап жақлайды,
Гармон даўысы түсиреди таңлайды.
Айтып болмас муғаллимде қуўаныш,
Ғадал хызмет жарқыратқан маңлайды.

Досларына қарап көзи тоймайды,
Жүрегінде шадлық нуры ойнайды.
Шеп төсинде күлген Ленин ордени,
Даңққа бөлеп, сәўлеленип жайнайды.

Бир азғантай гармон даўысын туўарып,
Муғаллимди сүйди дослар қуўанып.
Қайта - қайта алғыс айтып оларға,
Турды Ораз этирапқа қаранып.

Түнги самал этир шашып арқадан,
Ести желпип. Саз жаңлады қайтадан.
Муғаллимнің хұрметине, қосылып,
Мине бүгин мен де қосық айтаман:

Сәлем, жолдас муғаллимим қадирдан,
Алғыс саған шәкирт болған шайырдан,

Ҳеш бир мийнет баҳаланбай қала алмас,
Сәлем устаз, даңқы журтқа жайылған!

Асып өттиң талай гүрес асқарын,
Изинде көп жаңа әўлад жасларың.
Халық бәрҳама әдиўлейди сениңдей
Ағартыўдың туңғыш қарлығашларың!

1949 - жыл, май - октябрь.

М А З М У Н Ы

Орденли халкыма.

Адам ҳәм космос.

Жети жыллык ҳаққында сөз.

Шыбығы сынса шынардың.

Фестиваль косығы.

Әмудәрьяның қызлары.

Пахта—бизиң ойымыздың басы.

Коңырат.

Градусник ҳаққында баллада.

Алтын қоллар.

Экспромтлар.

Коңыр ғаз.

Романс.

Жети асырым.

Рица көли.

Алма-Атаға.

Қара таўға.

Поэзия ҳәм ККГИЗ ҳаққында ж. Маяковский менен
гурриң.

Азербайжан (Сәмед Вурғуннан).

УКРАИНА, ЖҮРЕГИМДЕСЕҢ

Украина.

Киев октавалары.

Крещатик каштанлары.

Жас клен ағашы шайқалды бирден.

Азовсталь.

Аббаз шайырға Украинадан хат.

Ирпень.

Сен достымды көп ўақ изледим, дейсең.

Шеткеридеги хата.

БАЛАЛЫҒЫМ

Бәхәр.

Бақша қосығы

Маржангүл менен гүбелек.

Ала тай .

Сүтилмек.

ПОЭМАЛАР

Акация гүллеген жерде.

Жолдас муғаллим.